

UNIVERZITA KARLOVA FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

**ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM PRAŽSKÉHO
PŘEDMĚSTÍ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Klápště, CSc.

Jan Eliška

Pravěká a raně středověká archeologie

Srpen 2007

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Lišov, 10. srpna 2007

Jan Eliška

Poděkování

Mé poděkování náleží vedoucímu této práce panu prof. Janu Klápštěmu. Můj dík patří též Mgr. Jiřímu Militkému za umožnění zpracování svého výzkumu a také za, jím zhotovenou, kvalitní nálezovou zprávu, dále Petře Týlešové za kresebnou dokumentaci keramických plastik, řediteli Jihočeského muzea v Českých Budějovicích Mgr. Pavlu Šafrovi za umožnění postupného kresebného zpracovávání keramického souboru formou výpůjček a správce depozitáře Mgr. Zuzaně Thomové.

Obsah:

1	Úvod.....	6
2	Přírodní prostředí.....	6
3	Historie osídlení.....	7
3.1	Osídlení oblasti v pravěku.....	7
3.2	Osídlení v raném středověku.....	8
3.3	Zhodnocení dosavadního stavu poznání.....	12
3.4	Historický vývoj oblasti	13
3.4.1	První písemné prameny.....	13
3.4.2	Vnitřní kolonizace v oblasti jižních Čech.....	14
3.4.3	Hradská správní centra na jihu Čech.....	14
3.4.4	Nástup šlechty.....	15
3.4.5	Kolonizační činnost Voka z Rožmberka.....	16
3.4.6	Snaha o upevnění panovnické moci.....	17
3.4.7	Královské město České Budějovice.....	17
4	Předměstí v Českých Budějovicích.....	20
5	Archeologický výzkum na Mariánském náměstí.....	21
5.1	Okolnosti archeologického výzkumu.....	21
5.2	Stručný popis nálezové situace - liniový výkop.....	21
5.3	Plošný výzkum - stručný popis okolností výzkumu a nálezové situace.....	22
5.4	Popis sond č. 4 a 5.....	23
5.4.1	Sonda 4.....	24
5.4.2	Sonda 5.....	25
6	Zhodnocení vybraných částí artefaktuálního souboru.....	27
6.1	Soubor drobných keramických plastik z Českých Budějovic....	27
6.1.1	Základní popis artefaktů.....	27

6.1.2	Všeobecné znaky českobudějovických plastik.....	28
6.1.3	Systematický popis artefaktů.....	29
6.1.4	Popis analogických archeologických nálezů z oblasti Čech.....	35
6.1.5	Popis analogických archeologických nálezů z oblasti Moravy.....	38
6.1.6	Historický vývoj výroby keramických plastik.....	40
6.1.7	Technologie výroby plastik za použití formy.....	41
6.1.8	Zdobení keramických plastik.....	42
6.1.9	Centra výroby keramických plastik.....	43
6.1.10	Typologie plastik s kruselerem.....	44
6.1.11	Časové zařazení.....	44
6.1.12	Interpretace plastik s kruselerem.....	45
6.1.13	Téma dětství ve středověku.....	45
6.1.14	Možnosti a meze přínosu archeologie k tématu dětství – kvantitativní hledisko.....	46
6.1.15	Vývoj módy ve středověku.....	47
6.1.16	Kruseler.....	50
6.1.17	Dochované památky znázorňující čepce typu kruseler....	51
6.2	Fragment nádoby s nápisem.....	52
6.3	Keramický soubor – předběžné zhodnocení.....	54
7	Závěr.....	55
7.1	Perspektivy dalšího výzkumu budějovických předměstí.....	56
8	Seznam použité literatury.....	58
9	Seznam příloh.....	62

1 Úvod

Cílem této práce původně bylo především zhodnocení celého keramického souboru na základě jeho kompletního kresebného zdokumentování. Vzhledem k jeho rozsahu a také problémům různého charakteru, se toho zatím nepodařilo dosáhnout. Ze souboru čítajícího tisíce položek jsem se tedy prozatím soustředil především na jeho vybrané části: na zlomek tuhové zásobnice s gotickým majuskulním nápisem a na kolekci drobných keramických plastik, jejichž zhodnocení v širších souvislostech představuje největší část této práce. Do detailů jsou zde popsány sondy 4 a 5, v nichž se našel největší počet těchto plastik, jakož i zmíněný fragment zásobnice. V sedmi tabulkách je pak zatím pouze pro ilustraci prezentována část profilů okrajů ze zmíněných sond. Dále jsou zde stručně shrnuty dějiny osídlení, historické souvislosti založení královského města Českých Budějovic, údaje týkající se zdejšího předměstí a popis nálezové situace.

2 Přírodní prostředí

České Budějovice jsou situovány při soutoku řek Vltavy a Malše v jihovýchodní části geomorfologického celku Českobudějovické pánve (podcelek: Blatská pánev, okrsek: Zlivská pánev), která je součástí podsoustavy Jihočeských pánví. Jedná se o tektonickou sníženinu širokou přibližně 10 - 12 km a orientovanou ve směru severozápad - jihovýchod. Dno se vyznačuje plochým, mírně zvlněným reliéfem o nadmořské výšce pohybující se mezi 380 až 410 m, přičemž střední výška je 408 m n. m.. Celková rozloha pánve činí 640 km². V důsledku většího poklesu během

kerného rozpadu oblasti koncem pliocénu a počátkem pleistocénu je na severovýchodě, východě, a jihovýchodě v relativní blízkosti města oddělena výraznými zlomovými svahy asymetrické hrásti Lišovského prahu o střední nadmořské výšce 489,2 m n. m. s nejvyšším vrcholem Babou 583 m n. m. od rozsáhlejší pánve Třeboňské, jejíž střední výška je 457 m n. m. Na jihu je ohraničena podhůřím Novohradských hor a na jihozápadě podhůřím Šumavy (Blanským lesem) (Demek a kol. 1987). Geologické podloží je tvořeno krystalickými horninami moldanubika, na něž navazují svrchnokřídová a třetihorní souvrství. Půdní pokryv tvoří oglejené půdy, což jsou většinou zajílené písky, jíly s příměsí písku nebo písčité materiály s jílovitými proplásky (Chábera 1985, str. 198). Oblast města má rovinný charakter a vyznačuje se vysokou hladinou spodních vod. Nadmořská výška v centru je 380 m n. m. Klima je zde mírně teplé, mírně vlhké a s mírnou zimou. Dlouhodobý roční teplotní průměr činí 8,1 °C, dlouhodobý roční průměrný úhrn srážek je 623 mm (Atlas 1971). Původní rostlinná společenstva lze v okolí řek charakterizovat jako střemchovou doubravu a olšinu s ostřicí třeslicovitou, místy s mokřadními olšinami se společenstvy rákosin a vysokých ostřic, dále od vodních toků jako bikovou a/nebo jedlovou doubravu (Neuhäuslová a kol. 2001).

3 Historie osídlení

3.1 Osídlení oblasti v pravěku

První archeologické nálezy, dokumentující lidskou aktivitu v tomto prostoru, pocházejí z období pozdního paleolitu a mezolitu. Soutoku Malše a Vltavy se přiblížilo i neolitické osídlení mladší fáze kultury s lineární keramikou a zachyceny jsou zde dále ojedinělé nálezy také ze závěru

mladší doby kamenné. Intenzivněji je oblast osídlena ve starší době bronzové samostatnou větví únětické kultury. Tehdy význam místa patrně vzrůstá i z komunikačního hlediska v souvislosti s transportem mědi z alpských ložisek, čemuž nasvědčuje řada depotů z okolí města. Dále je zde doloženo osídlení českofalcké kultury střední doby bronzové a sporadicky i kultury knovízské mladší a pozdní doby bronzové. Výrazněji je region osídlen opět v době halštatské a době laténské. Z doby římské a doby stěhování národů je zachycena koncentrace osídlení v severní části českobudějovické pánve (Zavřel 1993, str. 3 - 29).

3.2 Osídlení v raném středověku

První dvě staletí raného středověku, tedy století šesté a sedmé, jsou v jižních Čechách dosud zahaleny tajemstvím. Stopy po přítomnosti časně slovanských kolonistů v tomto kraji jsou ojedinělé a problematické. Jedna nádobka, připomínající keramiku pražského typu, pochází z Vrcovic u Písku. Je však bez bližších nálezových okolností a její datování je nejisté. Nejstarší bezpečné doklady slovanského osídlení představují v jižních Čechách nálezy z Purkarce ležícího v severním výběžku Lišovského prahu. Soubory získané z archeologického výzkumu dvou polozemnic a jedné jámy jsou datovány do mladší fáze nejstaršího horizontu starší doby hradištní, tedy do konce sedmého století. Stejně datovány pak snad mohou být i nálezy z centra Českého Krumlova (Militký – Zavřel 1998, str. 420, Lutovský – Michálek 2002, str. 117 - 118).

Z dosavadních poznatků se snad dá usuzovat, že tato oblast v daném období nebyla slovanským etnikem osídlena vůbec, či pouze sporadicky, a to jistě až v jeho závěru. Není také vyloučeno, že zde nadále přetrvávalo

germánské osídlení. Doklady pro tuto možnost však také chybí (Lutovský – Michálek 2002, str. 118).

Jižní Čechy byly osídleny ve větší míře jistěji od osmého století. Neví se, zda tato kolonizace probíhala ze středních Čech nebo z Podunají. Toto a následující deváté století je v této oblasti charakterizováno výskytem mohylových pohřebišť. Ta se nacházejí i v relativní blízkosti Českých Budějovic, a to především v polohách výše položených na okraji pánve.

Do starohradištního období spadá i budování prvních hradišť. V jižních Čechách se podle jejich výskytu předpokládá přibližně pět až šest sídelních seskupení. Na Českobudějovicku je to branišovické hradiště na úzké ostrožně mezi Branišovickým potokem a Malší na jihovýchodním okraji pánve. Jedná se o hradiště o rozloze cca 2,8 ha se třemi příčnými valy (Lutovský – Michálek 2002, str. 142 – 149).

V širším okolí Českých Budějovic, tedy jihovýchodní části Českobudějovické pánve a přilehlých výše položených oblastech, bylo zdokumentováno celkem třicet tři lokalit z období raného středověku (Militký – Zavřel 1998, str. 397 – 432).

Nejstarší nálezový horizont je zde doložen nálezy ze starší doby hradištní datovanými do osmého století. Představují je nálezy z chudých mohylových pohřebišť ve vyšších polohách při okraji pánve z Červeného Újezdce, Ledenic, Strážkovic – Jedovar a také z branišovického hradiště (Militký – Zavřel 1998, str. 420).

Do rozmezí starší až střední doby hradištní je pak zařazeno dalších pět mohylových pohřebišť (Dobřejovice -1, 2, 3, 4 a Kamenný Újezd) a dvě sídliště (Jelmo – 1, 2), taktéž ve vyšší poloze. Zmíněná sídliště jsou situována snad v návaznosti na přibližně 500 m vzdálené pohřebiště Červený Újezdec na vrchu Vávra (Militký – Zavřel 1998, str. 420 - 421).

Do střední doby hradištní jsou datovány kromě již výše uvedených lokalit jistěji zařaditelné další tři mohylníky z Vitína, z Lékařovy Lhoty s

výskytem kostrového pohřbu a Ledenic, který stejně jako branišovické hradiště prokazatelně kontinuálně pokračuje ze starší doby hradištní. Funkci tohoto hradiště zřejmě již v tomto horizontu přebírá hradiště doudlebské. Toto hradiště leží na levém břehu Malše nedaleko po proudu od Hradiště branišovického. Situováno je nad meandrem řeky a jeho plocha o rozloze cca 4,8 ha byla původně chráněna ze západní strany trojím a z východní strany dvojím opevněním (Militký – Zavřel 1998, str. 403). Sídliště jsou zde, kromě již zmíněných lokalit Jelma 1 a 2, doložena ještě dalšími šesti určitěji chronologicky zařaditelnými lokalitami (Černý Dub – Homole, Češňovice, Hosín, Lipanovice, Staré – Nové Hodějovice a Vítín) (Militký – Zavřel 1998, str. 422). Nejpozději od mladší fáze střední doby hradištní se zde objevuje tuhová keramika či keramika s příměsí tuhy (Militký – Zavřel 1998, str. 427).

Z mladší doby hradištní, kdy je pohřební ritus pod mohylami nahrazen plochými kostrovými hroby, jsou v dané oblasti registrovány dvě lokality tohoto typu: Nákří a Doudleby, k nimž lze snad s opatrností přičíst, dle jednoho ojedinělého nálezu velké esovité záušnice, i nejistý Hosín. Tento artefakt bez bližších nálezových okolností lze snad dát do souvislosti s románským kostelem sv. Petra a Pavla na dominantním návrší nad severní částí Českobudějovické pánve (Militký – Zavřel 1998, str. 422). Nejstarší dochovaná část této stavby je uměleckohistoricky datována s výhradami do 1. poloviny 12. století (Kuthan 1977, str. 197 – 198). Sídliště je z této doby známo jedenáct (Kamenný Újezd 1, 2, Munice, Opalice, Sedlec, Zliv, Borek, Černý Dub – Homole, Češňovice, Hosín a Staré – Nové Hodějovice). Poslední čtyři jmenovaná přitom navazují na sídliště střední doby hradištní. Zajímavý je nález depotu denárů velkého střížku knížete Oldřicha ze Zlivi, k jehož uložení do země došlo okolo roku 1030. Za zvýšenou pozornost stojí zjištění, že u některých sídlišť s počátky doloženými již ve střední době hradištní (Černý Dub – Homole, Češňovice,

Hosín, Staré – Nové Hodějovice) nebo mladší době hradištní (Borek, Kamenný Újezd 1, 2, Munice, Opalice a Zliv) je doloženo jejich pokračování do 13. století. Pouze v případě Češňovic a Zlivi na tyto lokality pak dle dnešních poznatků prostorově navazují vrcholně středověké vsi. Je otázkou nakolik tyto náznaky mohou být dokladem stabilizace osídlení a následné změny jeho struktury ve 13. století (Militký – Zavřel 1998, str. 423, 427).

V souvislosti s úvahami o významu místa na soutoku Vltavy a Malše před vznikem města jsou velmi zajímavé mladohradištní nálezy přímo z prostoru dnešních Českých Budějovic. Roku 1937, na levém břehu Vltavy při regulaci jejího toku, byl nedaleko styku s Malší vybagrován depot stříbrných předmětů. Ten sestával z osmi kruhů s esovitě svinutými konci a čelenky. Tyto záušnice o průměru přibližně 90 mm byly vyrobeny v pěti případech z dvojitého torčovaného drátu a ve třech případech ze silnějšího hladkého drátu. Čelenka byla vyrobena ze stříbrného plechu zdobeného figurálními motivy a opatřena přívěsky na řetízcích. (Zavřel 1993, str. 6, 16, obr. 7:B-C, obr. 8, Militký – Zavřel 1998, str. 417 – 418, 424).

Další archeologické nálezy z mladohradištního období pak byly objeveny v roce 1993 přímo v prostoru historického jádra města v těsné blízkosti slepého ramene Malše. Během archeologického výzkumu středověkého a novověkého hřbitova u klášterního kostela Obětování Panny Marie byla nalezena malá kolekce keramiky, kostěný nebo parohový artefakt s odlomenou špicí na jednom konci, na druhém konci opatřený provrtáním a zdobený rytými liniemi a soustřednými kruhy. Dále zde byla nalezena stříbrná záušnice o rozměrech 31x 32 mm. Vzhledem k tomu, že tyto artefakty nebyly nalezeny v původním kontextu, ale v sekundárních polohách v zásypových vrstvách hrobů, není možné dosud s jistotou určit, zda se jedná o stopy místního sídliště, nebo o pozůstatky narušeného

plochého kostrového pohřebiště. Žádný přímý doklad, že by se některý z prozkoumaných hrobů dal datovat do horizontu před založením města, není k dispozici (Militký – Zavřel 1998, str. 418 – 419, 423, obr. 12 č. 3 – 8).

3.3 Zhodnocení dosavadního stavu poznání

Dosavadní archeologické doklady nejsou natolik reprezentativní, aby dovolovaly vyvozovat určitější závěry ohledně charakteru, intenzity a vývoje osídlení této oblasti. Při úvahách se dá vycházet v lepším případě z plošně velmi omezených archeologických výzkumů, častěji však z povrchových sběrů, ojedinělých nálezů či terénních pozorování. Získané soubory jsou často malé (existují-li vůbec) a problémy jsou také ohledně jejich přesnějšího chronologického zařazení. Rozsáhlejší kolekce archeologických nálezů ze starších výzkumů dosud nejsou uspokojivě zpracovány (hradiště Branišovice a Doudleby, mohylník u Ledenic). Není také možné jistěji určit, nakolik je tento soubor dosud registrovaných lokalit, vzhledem k jejich geografickému rozložení a kvantitativnímu zastoupení v jednotlivých chronologických horizontech, odrazem určitého trendu v sídelním vývoji, nebo spíše nerovnoměrné intenzity archeologické aktivity v této oblasti a také zeměpisné podmíněnosti spojené s omezenými možnostmi objevení lokalit (např. osídlení ve vyšších, z větší části zalesněných polohách na okraji pánve, kde jsou sídliště bez systematického vyhledávání oproti na povrchu dobře patrným mohylovým pohřebištím nalezitelná jen stěží – viz Jelmo 1 a 2), či vůbec jejich samotného dochování (v rovinných částech pánve zasažených zemědělským

hospodařením – viz zaniklé mohylové pohřebiště v Lékařově Lhotě) (Militký – Zavřel 1998, str. 420 – 427).

Získané poznatky jsou tedy dosud, i přes některé zajímavé a další pozornosti jistě hodné rysy (kontinuita, případně její přerušení u sídlišť) pouze předběžného charakteru a ohledně sídelního vývoje oblasti dosud neumožňují učinit jistější závěry.

3.4 Historický vývoj oblasti

3.4.1 První písemné prameny

Jižní Čechy vstupují do psané historie až v 10. století. Není jisté, zda za první písemnou zprávu, vztahující se k této oblasti, můžeme skutečně považovat údaj arabského autora al Masúdího, píšícího mezi lety 926 – 956, zmiňujícího se mezi jinými slovanskými kmeny o kmenu Dúlába, jehož panovníkem je Wándžsláf. Je totiž možné, že tento údaj nesouvisí s územím Čech (Sláma 1971, str. 732 - 733). Kmen tohoto jména, sídlící původně daleko na východ při řece Bugu je později bezpečně doložen v 9. století v dolní Panonii a ve století 11. na horní Drávě v Korutanech (Lutovský – Michálek 2002, str. 119). Dalším údajem z 10. století, tentokrát již geograficky spolehlivým, je údaj z Kosmovy kroniky k roku 981, kde jsou Doudleby spolu s Chýnovem a Netolicemi označeny za správní a pomezí slavníkovské hrady. Pochyby zde však panují ohledně držby tohoto hradiště a spíše se o něm uvažuje jako o správním centru přemyslovském (Sláma 1992, s. 173). Jisté každopádně je to, že v 10. století na protilehlých stranách českobudějovické pánve existovala dvě hradska správní centra – Doudleby a Netolice.

3.4.2 Vnitřní kolonizace v oblasti jižních Čech

Písemné prameny jsou pak pro oblast jižních Čech poměrně skoupé až do poloviny 13. století. Ve století 11. a 12. v době tzv. vnitřní kolonizace probíhal засídlovací proces v těchto lesnatých a odlehlých oblastech mnohem méně intenzivně než v oblasti severozápadních, středních a východních Čech. Ve větší míře sem tehdy postupovala kolonizace z jihu, což mělo za následek několikeré posuny zemských hranic směrem do vnitrozemí (Sláma 1967, str. 440 - 444, Kuthan 1977, str. 14 - 16, Žemlička 1986 str. 10, 14 - 15).

3.4.3 Hradská správní centra na jihu Čech

Správními a hospodářskými centry v jižní části Čech byly kastelánské hrady v Chýnově, Práchni, Netolicích a Doudlebech. Prácheňské hradiště bylo ze jmenované čtveřice nejmladší a nacházelo se ve středním Pootaví. Zaniklo ve druhé polovině 13. století a centrem oblasti se staly nedaleké Horažďovice, jež nedlouho předtím založili Bavorové ze Strakonice (Žemlička 1978, str. 574 - 575). Chýnov byl situován v severovýchodní části jižních Čech a byl centrem pouze regionálního významu. V polovině 13. století byla zdejší oblast přiřazena k majetku pražských biskupů, hradiště bylo opuštěno a nedaleko odtud poté vzniklo malé poddanské městečko (Žemlička 1978, str. 573). Druhořadého významu pak byla i hradská centra v Doudlebech a Netolicích, odkud pochází od druhé poloviny 12. století do poloviny století 13. zmínky o tamních kastelánech. I jejich význam postupně upadá. Poslední zmínka o

netolickém správci se váže k roku 1253. Brzy poté však toto centrum ztratilo svou funkci. Následně se místo dostalo do držby kláštera ve Zlaté Koruně a vzniklo zde poddanské městečko (Žemlička 1978, str. 574). Doudlebský kastelán je v pramenech naposledy zmíněn roku 1243. Toto správní centrum zaniká ve druhé polovině 13. století. Jeho střediskovou úlohu pak přejímají královské České Budějovice (Žemlička 1978, str. 573 – 574).

3.4.4 Nástup šlechty

V této době, kdy zeměpanská moc v jižních Čechách stále slábla, se zde začaly formovat dvě velké feudální domény. V západní části jižních Čech vlastnil rozsáhlý pozemkový majetek rod Bavorů ze Strakonice. Kdy a za jakých okolností k tomu došlo není známo. Pravděpodobně někdy kolem první čtvrtiny 13. století založil první známý člen rodu ve Strakonících johanitskou komendu (Kuthan 1977, str. 16 – 17, 1993, str. 30).

Největšího významu, v jižních Čechách však dosáhli Vítkovci. Prvním doloženým členem rodu je Vítek z Prčice, píšící se po svém sídle na Sedlčansku, který ve druhé polovině 12. století působil na přemyslovském dvoře v úřadu číšníka, a poté byl kastelánem v Kladsku a na Práchni. On, nebo jeho syn stejného jména, získal v léno část statků pasovského biskupství. Potomci Vítka z Prčice se v polovině 13. století dělili na řadu větví vystupujících však vždy jednotně. Ovládali dlouhý souvislý pohraniční pás táhnoucí se od Frymburku po Landštejn. Jednou z linií, vzájemně se odlišujících barevným znázorněním stejného motivu erbu, totiž růže, byli Rožmberkové. Tato větev, která se postupně stala nejvýznamnějším šlechtickým rodem v Čechách, měla ve znaku červenou růži na stříbrném poli. Jejím zakladatelem byl Vok. Poprvé je zmíněn roku

1243 s přídomek z Příběnic. Na dvoře Václava I. zastával úřad komořího. Roku 1250 se prvně píše jako Vok z Rožmberka. Toto nové hlavní sídlo v horním Povltaví nesoucí módní německé jméno (Rosenberg) vzniklo zřejmě nedlouho před tímto datem. Předním dvořanem je pak i za vlády Přemysla Otakara II., v jehož blízkosti se často pohyboval. Roku 1255 se stal maršálkem českého království a rok poté byl zemským soudcem v Horním Rakousku. Zde se také oženil s vdovou po Jindřichu III. z Kueringu. Roku 1260 mu bylo dáno v léno hrabství Raabs. Nedlouho poté byl ve funkci zemského hejtmana ve Štýrsku, jež se tehdy stalo součástí Přemyslovy říše. Zde roku 1262 sepisuje závěť a umírá (Kuthan 1993a, str. 13, 260 – 266).

3.4.5 Kolonizační činnost Voka z Rožmberka

Zejména od počátku druhé poloviny 13. století je ze strany Vítkovů v jižních Čechách patrná intenzivní kolonizační činnost. Jako opory jejich moci zde vyrůstají nové hrady. Vok z Rožmberka vyvíjel snahu ovládnout především území na západ od Vltavy, kde později vzniklo zázemí kláštera ve Zlaté Koruně a také osidloval oblast kolem upadajících center hradské soustavy Netolic a Doudleb, čímž se dostal až do blízkosti soutoku Vltavy a Malše. Byl si jistě vědom strategického významu tohoto místa, kde se střetávaly dálkové komunikace z Dolních a Horních Rakous. Čtyři kilometry jižně od styku řek je roku 1259 je poprvé zmíněna osada Stradonice, roku 1261 uváděná jako „Forum Stradonitz“ a roku 1262 jako „Novum Forum“. V posledním jmenovaném případě se pravděpodobně jednalo o pokus o založení sídliště městského typu s pravidelným uspořádáním kolem malého čtverhraného náměstí, které bylo přisazeno ke starší osadě Stradonice. Roku 1263 je zde pak doložen rychtář. Jedná se o

první rožmberskou lokaci tohoto typu. Vok z Rožmberka pak „Novum Forum“ převedl ve své závěti z roku 1262 do majetku jím založeného nového cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě (Kuthan 1971, str. 716, Čechura 1984, str. 57 – 59).

3.4.6 Snaha o upevnění panovnické moci

Pokus o záchranu stále se ztenčujícího komorního majetku na jihu Čech podnikl Přemysl Otakar II. Významnými oporami v jeho snažení se mu zde měla stát nově zakládaná královská města. Tento panovník navázal v tomto úsilí na své předchůdce krále Přemysla Otakara I. a Václava I., během jejichž vlády se vytvářela nejstarší vrstva měst, která se však nacházela především na severní a jižní Moravě a v severozápadních Čechách. Přemysl Otakar II. pak během svého života v podstatě dotvořil základní síť královských měst, jejichž budování věnoval velkou pozornost (Kejř 1976, 398, Kejř 1998, str. 121 - 123). Právě za jeho vlády vznikají první města v jižních Čechách.

3.4.7 Královské město České Budějovice – okolnosti založení a počáteční vývoj

České Budějovice jsou po Písku druhým městem v této oblasti Čech. Založeny byly v inundačním terénu přímo při soutoku Vltavy a Malše. Jisté se zde ze strany Přemysla Otakara II. při jejich založení prolínalo více motivů. Nejvýraznějšími pak byla snaha po ovládnutí strategicky důležitého bodu, kde se střetávaly významné komunikace spojující Čechy

se získaným babenberským dědictvím a zároveň snaha o zastavení kolonizační expanze Vítkovců. K tomuto cíli nepochybně směřovalo i založení bohatě pozemkově nadaného cisterciáckého kláštera ve Zlaté Koruně, k němuž došlo po delší přípravě roku 1263. K témuž roku se vztahuje zpráva zachovaná v rukopisu Václava Březana z roku 1616, v níž je uvedeno, že „pan Hirzo neb Hirš, rytíř, purkrabě na Zvíkově, za Přemysla, krále toho jména druhého, rozkázáním krále pána svého v Budějovicích, nebyvši ještě město, nežli městečko neohražené, klášter vyměřoval“. Tato zpráva je potvrzena pozdním opisem ze 16. století, jehož obsahem je listina vydaná 10. 3. 1265 samotným lokátorem, který ve jménu krále předává dominikánům pozemek ke stavbě kláštera. Budované město toho roku navštívil sám Přemysl Otakar II., který zde 11. 7. vydal listinu pro klášter v Melku (Kuthan 1971, str. 717 – 718, 2006, str. 631, Čechura 1984, str. 61).

Nejasné jsou okolnosti „získání“ pozemků, na nichž bylo město založeno. Nedaleko soutoku Vltavy a Malše severním směrem je doložena roku 1251 osada, jejímž majitelem byl nejvyšší sudí Čěc, píšící se „de Budoywiz“. Podle zpráv kronikářů mu byla ves odňata (Kuthan 1971, str. 716, Kejř 1998, str. 119). Roku 1270 se píše po Velešínu. Z toho se usuzuje, že tento majetek získal náhradou. Existuje však i interpretace, dle níž bylo město založeno na královském majetku v těsném sousedství, ves nadále zůstala v jeho držení a Velešín byl založen také Čěcem. Soudí se tak mimo jiné podle toho, že v této době je na jeho pečeti stále „z Budějovic“ (Čechura 1984, str. 61 – 62). Nejasné jsou pak také jeho důvody k provedení převodu nedaleké vesnice Záboří do majetku kláštera ve Vyšším Brodě 29. 3. 1263. Jednalo se zde snad o projev protestu vůči aktivitám krále v této oblasti a snahu předejít případné nevýhodné výměně? (Pletzer 1981, str. 77 – 81) Tento čin panovník vzhledem k potřebě vytvoření hospodářského zázemí města jistě neuvítal. Velice zajímavá je

pak ještě jedna věc - k témuž roku se vztahuje údaj pražského letopisce, dle něhož kapitulní děkan Vít „přiměl Čěče, sudího celého království českého, aby vystavěl kostel Všech svatých, jenž stojí u východu z klauzury proti dvoru královskému“. Kaple byla vysvěcena 3. 2. 1264 biskupem Janem III. z Dražic. Okolnost, že tato stavba v sousedství královského paláce byla postavena nikoliv na náklady panovníka, ale jednoho z jeho dvořanů je jistě neobvyklá (Kuthan 1993a, str. 209, 251 a 267). V roce 1268 je pak Čěč znovu zaznamenán v blízkosti krále jako svědek potvrzující Hirzovu donaci klášteru ve Zlaté Koruně (Kuthan 1993a, str. 266 – 267). Ohledně Čěčova pozemkového vlastnictví a jeho vztahu k Přemyslu Otakarovi II. panuje tedy mnoho nejasností zasluhujících si větší pozornost.

Město se ve svých počátcích potýkalo s velkými existenčními potížemi. V jeho blízkosti není doložena jediná ves náležící králi (snad až na sporné Budivojice), o níž by se mohlo město hospodářsky opřít. Naopak v bezprostředním okolí se nacházely statky Rožmberků a jejich vazalů. K pokusu o změnu tohoto nepříznivého stavu Přemysl Otakar II. přikročil roku 1273, kdy od kláštera ve Vyšším Brodě získal osady Stradonice, Plav, Záboří a dvůr Malšici výměnou za majetek odňatý za jakési provinění rožmberskému vazalovi Svatomírovi z Němčic. V roce 1292 pak král Václav II. vyhověl žádosti jeho potomků o vrácení ztracených vesnic a klášter odškodnil řadou vesnic ležících východně od Netolic. Mezi nimi mu vrátil i dříve získaný Plav vzdálený od Českých Budějovic 7 km a Záboří, u něhož však není jisté, zda je totožné s tím, jež bylo předtím získáno (Pletzer 1981, str. 77 – 78). Teprve tehdy na počátku devadesátých let 13. století se zde situace stabilizovala a Vítkovci se museli s danou situací – tedy existencí královských statků, jež za roztržky s Přemyslem Otakarem II. pustošili (Zlatá Koruna r. 1276, České Budějovice r. 1277 a 1279) – smířit. Výrazným stabilizujícím prvkem pak bylo dosazení dědičného rychtáře Klarice v roce 1296 (Čechura 1984, str. 64 – 65, Pletzer 1981, str. 77 – 78).

Hospodářský rozvoj je pak patrný během následujícího 14. století. Roku 1384 je doložen městský šos čítající 12 vesnic (Čechura 1985, str. 162).

4 Předměstí v Českých Budějovicích

O podobě zdejších předměstí ve středověku není známo téměř nic. Předpokládá se, že zárodkem Pražského předměstí se staly Čěcovy Budivojice ležící cca jeden kilometr severně od královského města. Nejpozději od 14. století nesly označení Staré město. Jediným pozůstatkem tohoto sídliště je později několikrát stavebně upravovaný kostel sv. Prokopa. Na prvních mapách z 18. století je zachyceno sídliště *trojúhelníkového půdorysu. Od třicátých do sedmdesátých let 20. století zde však probíhala rozsáhlá výstavba, jež pohltila poslední zbytky této starší zástavby. Z archeologického hlediska je tento prostor v podstatě nepoznán* (Kovář 2005, str. 9 – 12, Pletzer – Thoma 2006, str. 529).

Během středověku patrně vzniká zástavba mezi tímto sídlištěm a Českými Budějovicemi při dnešní Staroměstské ulici a podél Pražské silnice. V souvislosti s prosperitou a rozvojem města ve 14. století, vzniká patrně k jeho závěru druhé předměstí na protilehlé straně města (Kovář 2005, str. 10).

Nejstarší písemné zmínky vztahující se k prostoru Pražského předměstí pocházejí ze druhé poloviny 14. století. Archeologickým výzkumem prováděným během roku 1995, zde bylo doloženo osídlení již ve druhé polovině 13. století (Militký 1996, str. 7 a 13). Nejpozději od poloviny 14. století je zde doložena existence hrncířské dílny, což odpovídá obecným snahám o separování řemeslných odvětví pracujících s ohněm mimo město (Hoffmann 1992, str. 144, Richter – Krajíc 2001, str. 148).

Tento výzkum je bohužel dosud jedinou archeologickou sondou do prostoru zdejších předměstí.

5 Archeologický výzkum na Mariánském náměstí

5.1 Okolnosti archeologického výzkumu

V roce 1995 byl proveden při Pražské třídě v severozápadním rohu Mariánského náměstí na Pražském předměstí severně od historického jádra města záchranný archeologický výzkum. Realizován byl v souvislosti se stavbou nové budovy České pojišťovny ve třech samostatných etapách. První akcí byl dozor při provádění zemních prací v prostoru jižní části novostavby. Tato sledovaná plocha byla zničena zástavbou 19. a 20. století. Druhá akce byla provedena v říjnu a představovala dokumentaci a ovzorkování části výkopu pro inženýrské sítě jižně od staveniště o délce 17,2 m. Poslední akce se pak uskutečnila během listopadu. Jednalo se o předstihový archeologický výzkum v severní části staveniště (Militký 1996, str. 3).

5.2 Stručný popis nálezové situace - liniový výkop

Výzkum zde představoval z časových důvodů pouze dokumentaci jižní části tohoto výkopu, vedoucího jižním směrem od novostavby České pojišťovny. V této 17,2 m dlouhé části, kde byla pozitivní zjištění nejčtetnější, byla zjištěna řada menších zahloubených objektů (obj. 1 – 6 a 8/95) a dvě kamenné konstrukce související zřejmě se zdejší původní

zástavbou (kontexty č. 1013 a 1014), které však díky omezenému rozsahu výzkumu nebylo možno jistěji interpretovat ani datovat. Objekty na dně zapuštěné do podloží byly vybrány a profily ovzorkovány. Na západní straně byly na protilehlých koncích objeveny části dvou zahloubených objektů, jež spolu dle autora výzkumu zřejmě vzájemně souvisely a uvažuje zde o zachyceném okraji původní komunikace (obj. 7 a 9/95). Objekty č. 4 a 5/95 obsahující značné množství vrcholně středověké keramiky pak byly interpretovány jako odpadní jámy. Nejzajímavějším artefaktem, jenž byl v tomto prostoru nalezen, byla drobná keramická plastika kojence v povijanu (Militký 1996, str. 10 – 11, 15).

5.3 Plošný výzkum - stručný popis okolností výzkumu a nálezové situace

V prostoru severního traktu novostavby České pojišťovny byly pro ověření nálezové situace provedeny dvě nedokumentované liniové sondy bagrem, orientované přibližně západovýchodním směrem, jejichž výsledek byl pozitivní (sondy 2 a 3 (pod číslem 1 je vedena nedokumentovaná statická sonda v severní části plochy)). Vzhledem k termínu začátku stavebních prací, silným mrazům a sněhu poté byla vybrána část parcely, kde bylo přistoupeno ke strojové skrývce. Ta se pohybovala přibližně v rozmezí 40 – 60 cm od původního povrchu a představovala odstranění zvl. recentních a novověkých horizontů. Špatné počasí se pak také naneštěstí nepříznivě odrazilo na možnostech rozlišování kontextů a pochopitelně tedy i kvalitě kresebné dokumentace (Militký 1996, str. 3 – 4).

Na ploše upravené skrývkou pak byly vytýčeny čtyři sondy pod čísly 4 – 7 (obr. č. 8). V rámci všech těchto sond bylo objeveno velké množství

keramického materiálu datovaného do 2. poloviny 14. - 15. století (Militký 1996, str. 5 – 9, 13 – 17). Nálezová situace je zde interpretována jako deponie odpadu hrnčířské výroby (Militký 1996, str. 14). Tento předpoklad je kromě množství nalezeného materiálu podpořen jak obecnými poznatky ohledně situování řemeslných odvětví pracujících s ohněm – tedy i hrnčířství – vně města s ohledem na riziko vzniku požáru (Hoffmann 1992, str. 144, Richter – Krajíc 2001, str. 148), tak početnými doklady specializované výroby tzv. miniaturních nádobek ze světlé bílo – žluté jemné keramické hmoty a drobných keramických figurálních plastik ze stejného materiálu, jež jsou autorem výzkumu interpretovány jako výrobní zmetky (Militký 1996, str. 13 – 17). Usedlost zabývající se produkcí keramiky v rámci výzkumu zachycena nebyla (snad až na nevýrazné stopy zástavby zachycené v jižní části sondy 7). Doloženy zde nejsou ani přímé doklady výroby. Byl vysloven předpoklad, že se jednalo o prostor dvora hrnčířské usedlosti, která snad původně mohla být situována v oblasti jižního traktu České pojišťovny – tedy v místě poškozeném zástavbou 19. a 20. století (Militký 1996, str. 14).

Důležité zjištění pochází ze sondy č. 6, kde bylo objektem 4/95 bezpečně prokázáno zdejší osídlení již ve 2. polovině 13. století (Militký 1996, str. 7, 13, 17).

5.4 Popis sond č. 4 a 5

Na tomto místě jsou blíže popsány pouze sondy č. 4 a 5, v nichž byly ve větším počtu nalezeny artefakty, o kterých je v této práci pojednáno podrobněji – keramické plastiky.

5.4.1 Sonda 4

Tato sonda byla umístěna ve východní části zkoumané plochy. Její rozměry byly 250 x 295 x 235 cm. Hloubka od původního povrchu činila 90 cm a maximální mocnost stratigrafií po provedené skrývce byla 65 cm. Severní část byla ze západní strany poškozena cihlovým zděným tělesem (kontext č. 4003). Ve větší části jižní poloviny sondy se nacházel pravoúhlý objekt (č. 1/95), který byl podle výplně datovatelný do 19. století (kontext č. 4004). Kontexty č. 4002 a 4006 obsahovaly značné množství keramiky 2. poloviny 14. až 1. poloviny 15. století (obr. č. 10). Součástí tohoto souboru jsou i fragmenty keramických plastik a miniaturních nádobek (Militký 1996, str. 4 – 5).

Popis objektu 1/95:

Objekt pravoúhlého obdélného tvaru v jižní části sondy. Je tvořen svislými stěnami a rovným dnem. Sonda nezachycuje jižní část objektu. Rozměry prozkoumané části jsou 160 x 145 cm, hloubka 62 cm. Objekt byl vyplněn kontextem 4004 (dat.: REC).

Popis vrstev:

4001: Vrstva je hnědé barvy, středně ulehlá, složení: 40% kameny a zlomky cihel, 40% písek, 20% stavební suť, dat.: REC, dokumentována na řezu 1 – 2.

4002: Vrstva je šedé barvy, středně ulehlá, složení: 70% hlína, 30% písek, dat.: VS 2, dokumentováno na řezu 1 – 2, 2 – 3, 3 – 4.

4003: zděné cihlové těleso, dat.: REC, zobrazeno na řezu 3 – 4.

4004: Vrstva je hnědé barvy, středně ulehlá, složení: 60% hlína, 40% písek, (výplň objektu 1/95), dat. NOV 2, zobrazena na řezu 2 – 3.

4005: Vrstva je černé barvy, středně ulehlá, složení: 60% hlína, 40% písek (výplň základového kopu pro 4003). dat.: REC, na řezu není zobrazena.

4006: Vrstva je okrovohnědé barvy, středně ulehlá, složení: 70% hlína, 30% písek, dat.: VS 2, dokumentováno na řezu 1 – 2, 2 – 3, 3 – 4.

4007: Vrstva je hnědé barvy, středně ulehlá, složení: 70% hlína, 30% písek, dat.: NOV, zobrazena na řezu 1 – 2.

4008: Vrstva je hnědé barvy, středně ulehlá, složení 60% hlína, 40% písek, nedokumentovaný řez 4 – 1.

5.4.2 Sonda 5

Tato sonda se nalézala ve střední části plochy. Její rozměry byly 390 x 300 cm. Statigrafie dosahovaly po snížení povrchu maximální mocnosti 50-ti cm. Severní stěna sondy byla poškozena betonovým recentním kanálkem (kontexty č. 5009 a 5009a). Celá plocha obsahovala souvrství datované dle četné keramiky do období 2. poloviny 14. a první poloviny 15. století (kontexty č. 5001, 5002, 5004 a 5006). Toto souvrství bylo narušeno pouze v severozápadním rohu sondy částí oválného zahloubeného objektu (č. 2/95, kontexty č. 5005, 5005a – b) datovatelného do stejného období. Přímo v rohu pak byla zachycena drobná koncentrace kamenů. Na jižní straně sondy pak byla zachycena část okrouhlého objektu, který byl zahlouben do podloží (č. 3/95). Situace je kresebně zdokumentována na obr. č. 9. Vrcholně středověké vrstvy z této sondy obsahovaly značné množství keramického materiálu, jehož součástí byly i zlomky keramických plastik (Militký 1996, str. 5 – 7).

Popis objektu 2/95:

Část objektu oválného tvaru zachyceného v severozápadní části

sondy je tvořena šikmými stěnami a rovným dnem. V severozápadním rohu objektu byla objevena malá kumulace kamenů. Rozměry prozkoumané části: 110 x 140 cm, hloubka 40 cm.

Objekt je vyplněn kontexty č. 5005, 5005a, 5005b. Část tohoto objektu je zachycena také ve vedlejší sondě 6. Dat.: VS 2.

Popis objektu 3/95:

Přibližně polovina kruhovitého oblého objektu se nachází v jižní části sondy. Rozměry prozkoumané části jsou 75 x 45 cm, hloubka 15 cm. Vyplněn je kontextem č. 5002a. Dat.: VS 2.

Popis vrstev:

5001: Vrstva je hnědé barvy, středně ulehlá, složení: 60% hlína, 40% písek, dat.: VS 2, dokumentována na řezu 5 – 6, 6 – 8, 8 – 7.

5001a: Vrstva je hnědé barvy, středně ulehlá, složení 50% hlína, 50% písek, dat.: VS 2, zobrazena na řezu 6 – 8.

5002: Vrstva je černé barvy, středně ulehlá, složení: 70% hlína, 30 % písek, dat.: VS 2, zobrazena na řezu 5 – 6, 6 – 8.

5002a: Vrstva je hnědočerné barvy, složení: 60% hlína, 40% písek, (výplň objektu 3/95), dat.: VS 2, zobrazena na řezu 6 – 8.

5003: Vrstva je červeno hnědé barvy, středně ulehlá, složení: 60% hlína, 40% písek s maznicovou drtí (výplň objektu 3/95), dat.: VS 2, zobrazena na řezu 6 – 8.

5004: Vrstva je okrovohnědé barvy, středně ulehlá, složení: 60% hlína, 40% písek, dat.: VS 2, dokumentována na řezu 6 – 8, 8 – 7.

5005: Vrstva je černé barvy, středně ulehlá, složení: 80% hlína, 20% písek, (výplň objektu 2/95 – je totožná s vrstvou 6005), dat.: VS 2.

5005a: Vrstva je hnědošedé barvy, středně ulehlá, složení 60% hlína, 40% písek (výplň objektu 2/95 - je totožná s kontextem 6006), zobrazena na

řezu 8 – 7.

5005b: Vrstva je hnědé barvy, středně ulehlá, složení 60% hlína, 40% písek (výplň objektu 2/95 – je totožná s kontextem 6002), dat.: VS 2.

5006: Vrstva je šedohnědé barvy, středně ulehlá, složení 60% hlína, 40% písek, totožná s kontextem 5007(?), dat.: VS 2, zobrazena na řezu 5 – 6.

5007: Vrstva je hnědé barvy, středně ulehlá, složení 60% hlína, 40% písek, nedokumentovaný řez 7 – 5, patrně totožná s kontextem 5006, dat.: VS 2.

5008: Vrstva je snad totožná s kontextem 5005a.

5009: Kontext představuje výplň betonového žlábků při severní stěně sondy, zobrazen na řezu 5 – 6, dat. : REC.

5009a: betonový žlábek, zobrazen na řezu 5 – 6, dat. REC.

6 Zhodnocení vybrané části artefaktuálního souboru

6.1 Soubor drobných keramických plastik z Českých Budějovic

Mezi nejzajímavější nálezy z archeologického výzkumu na Mariánském náměstí bezesporu patří kolekce drobného užitého umění – středověkých keramických plastik.

6.1.1 Základní popis artefaktů

Jedná se o 18 zlomků figurek znázorňujících ženské postavy v soudobém oděvu s honosným gotickým čepcem typu kruseler a jednu téměř kompletně dochovanou plastiku mimina v povijanu.

Mimino je velmi kvalitně vyformováno. Dobře patrné jsou jemné detaily obličeje i jeho zabalení, mj. i vlnkovité vinutí kolem zahalené hlavičky. Vyrobená byla v jednostranné formě a z profilu je zřetelně prohnutá směrem dopředu.

Všechny zlomky ženských figurek byly také zhotoveny v jednodílné formě. Interpretovány jsou díky „špatnému vyformování a nedokonalému výpalu“ i nálezočným okolnostem jako výrobní zmetky (Militký 1996, str. 16). Označeny jsou jako výrobky „z jednoho kadlubu“ (Militký 1996, str. 16), ale i jako „několik druhů panenek“ (Chvojka 2000, str. 131). Figurky jsou stejného typu, u některých jsou však zřetelné rozdíly v šířkových rozměrech spodní části postavy a nepatrné odlišnosti jsou i v detailech obličeje. Základní znaky jsou však stejné.

6.1.2 Všeobecné znaky českobudějovických plastik

1. Plastický, silně stylizovaný okrouhlý obličej s vystupujícíma očima, nosem, ústy a bradou;
2. Kruseler je znázorněn dvěma řadami na sebe navazujících úzkých trojúhelníkových zoubků směřujících špičkou směrem k hlavě, čepec končí u krku;
3. Jedna řada vinutí stejného typu je znázorněna i v horní části těla nad poprsím;
4. Střední část těla je vyformována jednoduchým způsobem, jediným znázorněním módního detailu oděvu je náznak vysutého rukávce po straně pravé ruky, zřetelné je poprsí, ruce jsou naznačeny plastickým odsazením od úzkého těla v oblasti pasu, sepnutí rukou v oblasti břicha není patrné;

5. Řasení šatu na spodní části figurky je horizontálně plasticky odděleno 1 – 2 mm hlubokým zářezem ve spodní části boků;
6. Řasení oděvu na spodní části figurky je naznačeno dvěma od sebe vertikálně oddělenými pásy jednoduchých svislých drážek, výše položené drážky mají ve svislém směru délku 8 mm, nižší 20 – 25 mm - dle zdeformování podstavy;
7. Podstava je vždy nepravidelného půdorysu, nerovnoměrně se rozšiřující na jednotlivé strany, na hraně někdy opatřená vseky, někdy ne, ze spodní strany je nezahlazena se stopami otisků prstů, někdy zhotovena nakřivo, takže by byla figurka silně nakloněna nebo by spadla;
8. Kónické otvory na spodní straně podstavy nebo drobné vpichy tamtéž či na hlavičce známé z analogických nálezů z jiných lokalit, jimž je přičítán výrobně technologický význam při vyjímání z formy zde u všech případech chybí;
9. Zadní strana plastik bývá nepravidelně tvarovaná (prožlabená i vypouklá), povrch je nezahlazený či zahlazený, často se stopami otisků prstů po zatlačení materiálu do formy.

6.1.3 Systematický popis artefaktů

Inventární číslo 3315 – liniový výkop, řez I, vrstva 1004 – objekt 2/95

Zachovaná část: téměř celá plastika mimina v povijanu s odštípnutou malou částí na spodní straně

Barva: světlý okr s nádechem dožluta

Rozměry: 50 x 20 x 8 mm

Úprava zadní strany: povrch zahlazen seříznutím

Inventární číslo 3509 – sonda 3, zjišťovací výkop

Zachovaná část: celá hlavička odlomená v oblasti krku

Barva: zadní strana světle okrová, přední strana má šedočernou patinu

Rozměry: 34 x 31 x 15 mm

Úprava zadní strany: nepravidelný mírně vypouklý tvar nedbale ohlazený

Způsob vyformování: poměrně kvalitní, jen kruseler je na některých místech mírně zdeformován

Inventární číslo 3510 – sonda 4, vrstva 4002

Zachovaná část: celá hlavička odlomená pod bradou

Barva: světle okrová, ve spodní části s nádechem dooranžova

Rozměry: 30 x 28 x 16 mm

Úprava zadní strany: nehlazená, promáčknutí po vtlačení do formy prstem

Způsob vyformování: poměrně kvalitní, jen okraj kruseleru (zvláště z pravé strany je deformován zmáčknutím)

Inventární číslo 3511 – sonda 4, vrstva 4002

Zachovaná část: fragment hlavičky – dochovaná zadní část s vnějším vinutím kruseleru na jedné straně, obličej chybí

Barva: původně patrně bílá, na většině povrchu je dnes černá patina

Rozměry: 32 x 33 x 11 mm

Úprava zadní strany: nepravidelný vypouklý tvar zahlazený s přesto znatelnými stopami po vmáčknutí do formy

Inventární číslo 3512 – sonda 4, vrstva 4002

Zachovaná část: zlomek odštípnutého obličej – pravá část s kruselerem

Barva: tmavší okr

Rozměry: 20 x 24 x 6 mm

Způsob vyformování: velmi precizní

Inventární číslo 3513 – sonda 4, vrstva 4001 – objekt 1/95

Zachovaná část: zlomek spodní části postavy

Barva: světlý okr

Rozměry: 25 x 32 – 23 x 20 – 12 mm

Úprava zadní strany: mírně prožlabená se stopami zahlazení na horní části dochovaného artefaktu

Způsob vyformování: méně kvalitní

Úprava podstavy: nezarovnaná, nepravidelně promáčknutá, rozšířená na okraji dopředu, dozadu i ze stran, ze přední strany opatřená vseky, figurka mohla stát

Inventární číslo 3514 – sonda 4, vrstva 4006

Zachovaná část: odštipnutý zlomek zadní strany

Barva: světlý okr

Rozměry: 37 x 27 x 9 mm

Úprava zadní strany: lehce prožlabený ohlazený povrch

Inventární číslo 3517 – v době zpracování nedostupné

Inventární číslo 3518 – sonda 5, vrstva 5001

Zachovaná část: odštipnutá přední strana od poprsí po boky

Barva: světlý okr

Rozměry: 39 x 31 x 10 mm

Způsob vyformování: poměrně kvalitní

Inventární číslo 3519 – sonda 5, vrstva 5002

Zachovaná část: spodní část figurky

Barva: původně světlý okr, na většině povrchu je dnes černá patina

Rozměry: 48 x 34 – 19 x 25 – 16 mm

Úprava zadní strany: nedbale ohlazená

Způsob vyformování: méně kvalitní

Úprava podstavy: nepravidelný tvar rozšířený do stran a dozadu, spodní hrana podstavy není přesekávaná, podstava není rovná, figurka by zřejmě padla dopředu

Inventární číslo 3520 – sonda 5, vrstva 5001

Zachovaná část: spodní část figurky

Barva: světlý okr s nádechem dorůžova

Rozměry: 41 x 31 – 23 x 19 – 13 mm

Úprava zadní strany: ohlazená

Způsob vyformování: méně kvalitní

Úprava podstavy: nepravidelný tvar rozšířený hlavně do levé strany, mírně dopředu a dozadu, hrana podstavy je zepředu přesekávaná, figurka by asi nestála a padla by dopředu

Inventární číslo 3521 – sonda 5, vrstva 5001

Zachovaná část: fragment hlavičky odlomené v oblasti krku, dochovaná zadní strana a kruseler, obličej zepředu je odštípnutý

Barva: světle šedá

Rozměry: 47 x 44 x 13 mm

Úprava zadní strany: ohlazený, nepravidelný povrch se stopou po vmáčknutí materiálu do formy

Způsob vyformování: u kruseleru nekvalitní

Inventární číslo 3522 – sonda 5, vrstva 5002

Zachovaná část: odštípnutý zlomek zadní strany spodní části figurky

Barva: světlý okr

Rozměry: 25 x 29 – 20 x 11 – 7 mm

Úprava zadní strany: nezahmlazená

Úprava podstavy: na zadní straně rozšíření zdobené vseky

Inventární číslo 3523 – sonda 5, vrstva 5001

Zachovaná část: odštípnutý zlomek přední strany spodní části figurky, odštípnutí i po obou stranách

Barva: světlý okr

Rozměry: 28 x max. 24 – 9 mm

Úprava podstavy: ze přední strany rozšíření opatřené vseky

Inventární číslo 3524 – sonda 5, vrstva 5001/5002 – rozhraní

Zachovaná část: odštípnutá přední strana figurky od krku po boky, chybí i spodní část pravé ruky

Barva: původně patrně bílá, na většině povrchu je dnes šedočerná patina

Rozměry: 46 x 31 x 11 mm

Způsob vyformování: méně kvalitní

Inventární číslo 3525 – sonda 5, vrstva 5001

Zachovaná část: odštípnutý zlomek přední levé strany hlavičky

Barva: světle šedá

Rozměry: 27 x 17 x 8 mm

Způsob vyformování: zachovaný zlomek kvalitně

Inventární číslo 3528 – sonda 6, vrstva 6006

Zachovaná část: odštípnutý zlomek zadní strany spodní části figurky

Barva: světlý okr

Rozměry: 36 x 29 – 23 x 14 – 9 mm

Úprava zadní strany: nezahmlazená

Úprava podstavy: mírné rozšíření dozadu a doprava, více doleva, nepravidelný tvar, náznak mírného prožlabení

Inventární číslo 3529 – sonda 3, vrstva 7001

Zachovaná část: plastika bez hlavičky, odštipnuté v oblasti horní části hrudníku

Barva: světlý okr s nádechem dorůžova, místy načernalá

Rozměry: celkové - 73 x 31 x 15 mm, spodní části – 30 – 23 x 21 – 15 mm

Úprava zadní strany: souměrně vydutá, ohlazená

Způsob vyformování: méně kvalitní, levá ruka na spodní části ze strany zdeformovaná zmáčknutím

Úprava podstavy: nepravidelný tvar, nepravidelně prožlabená rozšířená na levé zadní a pravé straně, figurka by mohla stát

Inventární číslo 3530 – sonda 7, vrstva 7001

Zachovaná část: malý odštipnutý zlomek zadní strany figurky

Barva: světlý okr s nádechem dorůžova

Rozměry: 35 x 23 x 7 mm

Úprava zadní strany: zahmlazená

Posledním fragmentem plastiky stejného typu pak je spodní část figurky, s výrazným promáčknutím ze zadní strany, jež však byla nalezena v prostoru vnitřního města při archeologickém výzkumu středověkého a novověkého hřbitova při klášterním kostele Obětování Panny Marie (za informaci děkuji Z. Thomové). Zlomek má inventární číslo 3516 a v době zpracování byl nedostupný.

6.1.4 Popis analogických archeologických nálezů z oblasti Čech

V Čechách jsou z odborné literatury dosud známy tři lokality, kde byl tento typ keramických středověkých plastik nalezen: Sezimovo Ústí (Hrdlička – Richter – Smetánka 1966, Richter 1979), Cheb (Šebesta, 1979), Frymburk (Chvojka, 2000, 2001). Všechny tyto sošky tedy pochází z městského prostředí (rožmberský Frymburk dosáhl městského statusu roku 1367).

V Sezimově Ústí bylo nalezeno několik zlomků keramických plastik na předměstí Nové Město. Mezi nimi byla objevena ženská hlavička s kruselerem odlomená těsně pod krkem. Má úzký obličej s vysokým čelem, kolem něhož je čepec tvořen třemi řadami plynulého hustého obloučkového vinutí stáčejícího se v oblasti krku k ramenům. Obličej je proveden velmi realisticky. K tomuto typu sošek se dá pravděpodobně přiřadit i torzo dolní poloviny plastiky s charakteristickým, od boků dolů volně splývajícím bohatě řaseným šatem. Toto řasení je od boků směrem k mírně rozšířené podstavě nepřerušené. Datované jsou tyto artefakty do zánikového horizontu města, tedy do intervalu přibližně mezi léty 1400 – 1420 (Hrdlička – Richter – Smetánka 1966, str. 670, obr. 201).

Další nálezy bez bližší lokalizace a časového zařazení jsou publikovány v katalogu k výstavě (Richter 1979). Patří sem hlavička ženy se stejným typem kruseleru jako v předchozím případě, avšak nezřetelněji provedeném či hůře zachovaném. Odlomená je ve spodní části krku a zachovány jsou i náznaky límce. Obličej je kulatější s ne tak precizně vyvedenými rysy. Z pod čepce vykukují vlasy (Richter 1979, tab. 21).

Nálezem, který snad lze s výhradami také přiřadit k tomuto typu panenek, je torzo figurky bez hlavičky. V pravé ruce drží na břicho dítě (?), levá ruka je volně spuštěná podél těla. Figurka má neproporčně široká ramena. Od boků k podstavě spadají výrazně řasené šaty (Richter 1979, tab. 19).

Posledním nálezem je kadlub s negativem ženy s dítětem v levé ruce na jejím boku. Pravá ruka je ohnutá v lokti a položena přes břicho. Pokud je z fotografie patrné má žena široký oválný obličej, kolem něhož je kruseler se třemi řadami vinutí ukončený tentokrát u krku. Toto vinutí je znázorněno i na límci. Dolní polovina je zdobena pracněji. Záhyby oděvu jsou zde naznačeny ve dvou samostatných pásech. Tento nález dokládá zdejší produkci těchto výrobků (Richter 1979, tab. 17).

Žádné z plastik ze Sezimova Ústí nejsou blíže popsány. Nejsou tedy známy jejich rozměry, barva a kvalita materiálu ani údaje o technologii výroby (způsob zpracování zadních částí plastik a případné otvory v jejich spodních částech).

Nejhezčími ukázkami tohoto typu drobného užitého umění na našem území jsou dvě plastiky z Chebu nalezené při archeologickém výzkumu studně v Mincovní ulici. Jsou velmi jemně zpracované a znázorňují soudobý světský oděv ve své největší honosnosti. První figurka je 15 cm vysoká. Kolem hlavy je kruseler naznačen čtyřmi řadami vystupujících vroubků. Druhá postavička je vysoká 11 cm. Čepec je zde znázorněn stejným způsobem, tentokrát však o šesti řadách. U této figurky je spodní strana a kruseler částečně poškozen. Obě mají široký oválný obličej a kruseler končí u krku. Panenky mají v obou případech (pokud je z fotografie patrné zvláště vyšší) precizně znázorněny módní detaily – nabírané rukávy v oblasti ramen a knoflíkovou lištu uprostřed těla končící u volně sepjatých rukou. Jsou zde znatelné vysuté rukávce a ve spodních partiích je roucho naznačeno dynamicky působícím řasením. U vyšší

figurky je na těle patrné zdobení širokými barevnými horizontálními pásy (Šebesta 1979, str. 267, obr. 1, Hoffmann 1996, str. 152). Materiál je označen jako kaolin. Figurky jsou velmi podobné četným nálezům z nedalekého Bavorska. Bližší popis zde není uveden. Datovány jsou do 14. století (Šebesta 1979, str. 267-269).

Poměrně nové nálezy představují dva fragmenty figurek nalezené při povrchovém sběru na levém břehu Lipenské přehrady u města Frymburku. Jedná se tedy o vyplavené předměty bez původních nálezových souvislostí. V prvním případě se jedná o hlavičku ženy s kruselerem odlomenou těsně pod bradou. Plastika byla vyrobena z „velmi jemně plavené a velmi tvrdě vypálené kaolinové hlíny“. Původně bílá barva časem získala šedožlutou patinu. Rozměry jsou 38 x 40 mm, tloušťka max. 15 mm. Figurka byla vymodelována pomocí jednodílné formy a na zadní straně hlavičky jsou znatelné otisky prstů po zamáčknutí do formy. Vnější povrch je částečně otřelý (Chvojka 2000, str. 131 – 134). Přesto se však dá určit, že způsob znázornění obličeje a kruseleru znázorněného šesti řadami vystupujících vroubků naznačujících vinutí je prakticky identický s plastikami nalezenými v Chebu.

Přibližně na stejném místě byla o rok později objevena ještě jedna část panenky zachovaná od krku po poprsí, u níž však není jisté, zda ji můžeme bez výhrad přiřadit k předchozímu typu figurek. Na přední straně jsou zřejmě znatelné vlasy splývající na ramena, výstřih a náznak horní části paže. Jediným nejistým náznakem, že by se snad mohlo jednat o pozůstatek figurky s tímto typem čepce je, na našem území spíše výjimečná, vodorovná plastická páska na zadní straně torza, která je na horní straně. Místo náznaků vinutí je však opatřena svislými rýžkami. Dle mého názoru se však podle vyobrazení zřejmě nejedná o plastiku vyrobenou v oboustranné formě. Byla patrně vyrobena jednostranně, na zadní straně zahlazena a onou plastickou páskou opatřena až dodatečně. Materiál,

ze kterého byla zhotovena, je od předchozího frymburského exempláře odlišný. Jedná se o jemně plavenou hlínu s „ojedinělou příměsí drobných kaménků maximálně o průměru 0,5 mm“. Rozměry fragmentu jsou 28 x 29 x 10 mm. Barva povrchu je světle hnědá, barva lomu šedá, povrch je otřelý (Chvojka 2001, str. 299 – 306, obr. 1).

6.1.5 Popis analogických archeologických nálezů z oblasti Moravy

Moravské nálezy jsou zajímavé už tím, že oproti Čechám jsou dosud nalézány téměř výlučně ve venkovském prostředí. Významný soubor představuje především kolekce drobného užitého umění ve sbírkách historicko-archeologického oddělení Moravského muzea v Brně. Mezi jinými figurálními plastikami bylo na Moravě nalezeno i několik kusů s čepcem typu kruseler.

Objevovány byly v rámci rozsáhlých, zde prováděných systematických archeologických výzkumů zaniklých středověkých vesnic nebo zcela náhodně na povrchu. Jeden takový povrchový nález byl učiněn v Bystrém. Jedná se v tomto případě o dosud jediný moravský kompletně dochovaný exemplář. Štíhlá plastika ženy v nařaseném roucho s vysutými rukávci a se sepjatýma rukama má kolem protáhlého obličeje kruseler se dvěma řadami vinutí naznačeného zoubky. Tento čepce je ukončen na ramenech. Stejným způsobem vinutí je ve třech řadách znázorněn i široký límec. Spodní strana plastiky je opatřena náznaky nepřerušovaných záhybů šatu. V nerozšířené podstavě je hluboký otvor o průměru 10 x 8 mm. Rozměry sošky jsou 100 x 30 mm (maximální šířka). Vyrobená byla dle pozorování autorky z velmi jemného keramického těsta bělavé barvy, které na povrchu časem získalo šedožlutou patinu. Hlavička plastiky je mírně

nakloněna vpřed a na zadní straně jsou znatelné otisky prstů hrnčičře (Měchurová 1988, str. 71, 75, tab. II:2, V:2).

V celku podobné torzo plastiky pochází ze Seloutek. Dochovaná je pouze její horní část po sepjaté ruce. Oproti předchozímu exempláři má však více vystouplý oválnější obličej, který je částečně setřelý. Vinutí kolem hlavy je znázorněno stejným způsobem, a to ve třech řadách ukončených nad rameny. Patrné je taktéž ve třech řadách na límci. Hlavička nebyla nakloněna dopředu a zadní strana je v tomto případě ohlazená. Znatelné jsou zde i vysuté rukávce v horní části rukou. Figurka je vyrobena ze stejného materiálu a její rozměry jsou: dochovaná výška 62 mm a maximální šířka 30 mm (Měchurová 1988, str. 71, tab. II:2, V:2).

Další nález byl učiněn při povrchovém sběru u Určic u Prostějova. Jedná se o horní polovinu silně otřelé figurky se stejným typem vinutí kolem mírně protáhlého oválného obličejce jako v předchozích případech. Čepec je ukončen na ramenech. Hlavička je mírně vyhnutá dopředu a z profilu je oproti tělu mnohem užší. Na zadní straně jsou otisky prstů po vtlačování materiálu do formy. V místě zlomu je ze spodní strany otvor. Rozměry dochované části plastiky jsou: výška 45 mm, maximální šířka 22 mm. Materiál a barva nejsou uvedeny (Měchurová 1999, str. 85 – 88).

Jemně zpracovaný fragment hlavičky odlomené těsně pod bradou byl nalezen při archeologickém výzkumu usedlosti č. 27 v zaniklé středověké vesnici Konůvky. Úzký obličej je lemován dvěma řadami vinutí opět naznačeného zoubky. Materiál, z něhož byla figurka vyrobena, je popsán jako „bílá jemně plavená keramická hmota“. Na rubové straně jsou stopy po prstech. Rozměry fragmentu jsou: výška 28 mm, šířka 25 mm. (Měchurová, 1987, str. 113 – 122, tab. 1, obr. 4).

Fragment spodní části plastiky odlomený v oblasti ohybu paží byl objeven při archeologickém výzkumu zaniklé středověké vesnice Bystřec. Torzo figurky má na břiše sepjaté ruce. Znárodněny jsou i vysuté rukávce a

od pasu k mírně rozšířené podstavě nepřerušované řasení. Zadní strana je ohlazená a ve spodní části je otvor o průměru 5 mm. Vyrobená byla ze „světle žluté plavené hlíny“. Rozměry dochované části artefaktu jsou: výška 52 mm, maximální šířka 20 mm (Měchurová, 1988, str. 73, tabulka II:4, V:4).

Výše uvedenému torzu jsou pak údajně podobné i dva dosud nepublikované fragmenty nalezené při archeologickém výzkumu v Boskovicích – Komenského ulici (Měchurová, 1999, str. 85).

Poslední známou keramickou plastikou z Moravy je fragment figurky z Újezdu u Tišnova (Nekuda – Unger 1981, str. 298, obr. 247). Tato postavička je unikátní tím, že jako jediná byla vyrobena bez použití formy a představuje tak snad jednoduchou napodobeninu profesionálních výrobků. Bez důkladnějšího posouzení však zřejmě není vyloučena možnost, že by obličej mohl být vytvarován také pomocí jednodílné formy. (Plastika formovaná v kadlubu jen částečně, i když jiného druhu, byla nalezena v Sasku (Hoffmann 1996, str. 144). Figurka je značně otřelá. Velmi jednoduše vypadající figurka nemá dle vyobrazení kromě čepce jiné náznaky módních detailů oděvu. Velmi neuměle vyformovaný náznak ruky je v rozpažení. Pravá a spodní část figurky je poškozena. Čepce je na horní straně zašpičatěn a jeho vinutí kolem hlavy je naznačeno kolmými vseky. Materiál, barva a rozměry nejsou uvedeny (Měchurová 1988, str.74).

6.1.6 Historický vývoj výroby keramických plastik

Keramické plastiky se v zásadě dají podle technologie výroby rozdělit na figurky vytvářené ručně (tzv. z volné ruky) a na figurky tvarované pomocí formy. Známé a oblíbené byly ve všech epochách. Ztvárnění zvířat a lidských postav z keramické hmoty se dá zařadit již mezi

první projevy lidského umění. Doložené jsou např. plastiky paleolitické a v přibývajícím množství i figurky z období pozdějších. Znamé jsou i z našeho území. Svým ztvárněním dosáhly mimo jiné mimořádné oblíbenosti časné helénistické terakotové figurky z Boiótie. První figurky vyráběné pomocí formy pocházejí z doby římské. Vyráběny byly z jemné světlé hlíny. Znázorňovaly postavy bohů nebo scény z běžného života. Používaly se jako obětní dary, hrobové přílohy nebo hračky. V pozdější době výskyt plastik poněkud ubývá. Výjimkou je zde nález depotu votivních plastik z Mikulčic datovaný do 5. – 6. století, který obsahuje na 200 předmětů. Ve větší míře se objevuje plastika vyráběná ručně opět v prostředí hradů a měst ve 12. století (na území Německa). Technologie výroby plastik za pomoci formy se poté znovu objevuje až v průběhu 14. století. Jedná se o výrobky zhotovené buď v jednodílné formě (poloplastické – používané pouze pro pohled zepředu) nebo celoplastické ve formě dvoudílné. Sošky vyráběné jednoduchým způsobem z volné ruky se však vyrábějí současně i v dobách pozdějších (Grönke – Weinlich, 1998, str. 13).

6.1.7 Technologie výroby plastik za použití formy

Přibližně kolem poloviny 14. století získávají středověké výrobky keramických plastik novou kvalitu. Poprvé od doby římské jsou opět zhotovovány za pomoci formy. Použití kadlubu a jemné keramické hmoty umožnilo kvalitní znázornění módních detailů dobových oděvů. Jak již bylo zmíněno byly vyráběny ve formě jednodílné nebo dvoudílné. V případě výroby poloplastické figurky se keramický materiál zatlačil do formy a zadní strana se zahladila. Vzácné však nejsou ani případy, kdy tato strana pečlivě upravena není a jsou zde znatelné otisky prstů hrnčíře.

Oboustranné figurky pak byly vyráběny smáčknutím přiměřeného množství materiálu vloženého mezi přední a zadní část formy. V mnoha případech se u těchto keramických plastik vyrobených v jednostranné či oboustranné formě vyskytuje kónický otvor různé délky a různého průměru vedený ze spodní strany, případně jsou na podstavě či hlavičce drobné vpichy. Jsou to stopy po zapíchnutých hůlkách či jehlovitých předmětech, díky nimž bylo možno figurky po uschnutí lépe uvolnit z formy (Hoffmann 1996, str. 150).

Jedinečný pohled na tehdejší způsob výroby těchto předmětů představuje objev keramické dílny s pecí a odpadními vrstvami s více než sedmi sty zlomky plastik a forem na Vratislavském náměstí (Breslauer Platz) v Kolíně nad Rýnem. Nálezová situace zde byla datována do poslední čtvrtiny 15. století (Hoffmann 1996, str. 161).

Na závěr je nutno zdůraznit, že díky specializaci hrnčířství a používání forem se vyvíjí sériová produkce, což se pak odráží i ve zvýšeném počtu nálezů tohoto druhu drobného užitého umění v rámci archeologických výzkumů. (Hoffmann 1996, str. 163 – 164).

6.1.8 Zdobení keramických plastik

Povrch keramických plastik byl často barevně upravován. Existují doklady o glazování těchto předmětů už v době, kdy jí ještě nebyla opatřována užitková keramika, případně jen vzácně u některých typů výrobků (miniaturní nádobky, pánve). Plastiky tehdy tedy jistě představovaly něco svým způsobem výjimečného. U výrobků zhotovovaných z kvalitních materiálů za pomoci formy, jako byly panenky s kruselerem se k výzdobě někdy používalo nanášení barev. Vzhledem k povaze látek, jež byly na povrch figurek nanášeny, je jejich dochování do dnešních dnů doložitelné spíše výjimečně. Nemůžeme tedy říci nakolik

bylo běžné. Několik malovaných figurek s kruselerem bylo nalezeno v Ravensburgu. Doklady o minimálně částečném malování pochází i z různých jiných lokalit. Představují je malé zbytky barev v očních důlcích či záhybech oděvu (Hoffmann 1996, str. 152). Jedním z nejlepších příkladů zdobení tímto způsobem je 15 cm vysoká keramická plastika z Chebu, na jejíchž šatech jsou široké barevné horizontální linie (Šebesta 1979, str. 267, obr. 1, Hoffmann 1996, str. 152).

U některých výrobků z jižního Německa, které nebyly vyrobeny z tak kvalitního materiálu, je doložena povrchová úprava engobou – tenkou bílou vrstvičkou nanesenou na figurku, která imitovala povrch kvalitnějšího zboží (Hoffmann 1996, str. 152).

6.1.9 Centra výroby keramických plastik

Největší množství nálezů keramických plastik se koncentruje kolem Norimberku, kde je předpokládáno specializované výrobní centrum výroby těchto figurek. Rozpoznatelné jsou však podle používaného materiálu i jiné výrobní okruhy – Sasko, Porýní, další se rýsuje v oblasti Horní Lužice. V této souvislosti byl vysloven požadavek na sestavení katalogu nálezů drobných keramických plastik i pro oblast Polska a Čech (Hoffmann 1996, str. 160 – 161, 164). Na našem území jejich výroba prokázána již na dvou místech – v Sezimově Ústí (Richter 1979, tab. 17) a v Českých Budějovicích (Militký 1996, str. 14, 16 – 17, Militký – Pletzer – Thoma 2006, str. 436, 437(obr.)).

6.1.10 Typologie plastik s kruselerem

E. Grönke a E. Weinlich rozdělili plastiky tohoto typu při zpracování rozsáhlého souboru nálezů z jižního Německa, čítajícího několik stovek kusů, do třech základních typů. Typ 1 představuje jednoduchý kruseler s nabíranou ozdobou pouze z přední strany lemující obličej. Typ 2 má navíc vinutí na spodní straně závoje volně spadajícího na záda a ramena, ale krk je odhalený. Typ 3, tzv. „Risenkruseler“, pak zahaluje i krk a spodní část tohoto zakrytí je kolem dokola ozdobena lemováním (Grönke – Weinlich 1998, str. 26 – 41, obr. 23). K tomuto typu patří i nálezy z Českých Budějovic.

Jako typ čtyři je ke třem předchozím volně přiřazena zajímavá skupina plastik, jež se v našem prostředí nevyskytují. Jedná se o figurky, které mají nehledě na formu kruseleru v oblasti hrudi mělký kruhový otvor o průměru 19 až 29 mm, nejčastěji okolo 22 mm. (Grönke – Weinlich 1998, str. 40 – 41, obr. 25).

6.1.11 Časové zařazení

Časový interval, v němž byl čepec typu kruseler nošen a v němž zároveň probíhala i výroba drobných keramických plastik s jeho znázorněním, je přibližně druhá polovina 14. století až první třetina 15. století. Kruselery se vyráběly v různých variantách a prošly určitým chronologickým vývojem od jednodušších forem ke složitějším. Zdá se, že typ 2 převažuje v poslední třetině čtrnáctého století, kdežto na začátku století patnáctého je běžnější typ 3. Nosily se však také současně (Grönke –

Weinlich 1998, str. 32, Kybalová 2000, str. 189 - 191). Tomuto chronologickému intervalu odpovídají i všechny datovatelné keramické plastiky z našeho území.

Tento typ bohatého řasení se však jako součást různých typů pokrývek hlavy vyskytoval i později. Dokládají to vyobrazení žen na obrazech ze druhé čtvrtiny 15. století (Grönke – Weinlich 1998, str. 34, obr. 21 - 22).

V 17. století se pak patrně z tohoto typu ozdoby vyvinulo renesanční okruží. (Kybalová 2000, str. 180).

6.1.12 Interpretace plastik s kruselerem

V Bavorsku se tyto figurky označují jako panenky s kruselerem, v Sasku naproti tomu jako Madony v dobovém oděvu. Jednoznačně určit, zda ve středověkém světě, v němž se profánní a duchovní sféry prolínaly, sloužily tyto předměty výhradně tomu či onomu účelu, není možné. Ostré dělení v tomto případě tedy nemá smysl (Hoffmann 1996, str. 36 – 37). Nejasná je také interpretace tzv. typu 4 – uvažuje se o upomínkových předmětech pro poutníky, relikviářích či darech od kmotrů při křtu (Grönke – Weinlich 1998, str. 40 – 41).

6.1.13 Téma dětství ve středověku

Nálezy těchto předmětů přispívají mimo jiné také k tématu dětství ve středověku. Ještě v roce 1994 byl na základě nedostatku písemných a obrazových svědectví v práci o tomto tématu zastáván názor, že děti,

jakmile mohly žít bez stálé péče, náležely již do světa dospělých a radostné dětství bylo „vynálezem“ až 17. století. Tato představa už dnes není přijímána. Již v raných písemných pramenech existují doklady o tom, že dětským hrám byl i ze strany dospělých přikládán velký význam a není tedy důvod předpokládat, že by hry nebyly typickým znakem dětství již dříve (Hoffmann 1996, str. 130 – 131).

6.1.14 Možnosti a meze přínosu archeologie k tématu dětství – kvantitativní hledisko

Konkrétní hmatatelné důkazy o hrách přináší, až na malé výjimky z pozdního středověku, výhradně předměty nalézané při archeologických výzkumech. Drtivá většina z nich je z keramiky. To, že je tato skutečnost ovšem ovlivněna především povahou materiálu a zdaleka neodráží historickou realitu, dokládají předměty nalezené při výzkumech v Novgorodu. Zde se v příznivém vlhkém půdním prostředí zachovalo přibližně 1400 hraček, z nichž bylo 80% ze dřeva, ostatní pak byly z keramiky, kostí, kůže a březové kůry. Tato čísla však navíc mohla negativně ovlivnit i druhotná užitkovatelnost některých materiálů, z nichž byly hračky vyrobeny, poté co se poškodily (dřevo se dá spálit x keramika se dochová). Je tedy nutné se smířit s tím, že tyto keramické figurky, na něž se občas při archeologickém výzkumu naráží, představují jistě pouze zlomek z původně skutečně používaného počtu hraček. To, že tato skutečnost platí i pro období pozdější, kdy se již hračky z anorganických materiálů vyráběly specializovanými hrnčíři sériově, dokládají i nálezy z archeologického výzkumu ve Freibergu (Hoffmann 1996, str. 163 - 164).

6.1.15 Vývoj módy ve středověku

Čepec typu kruseler patřil ve středověku k nejdobnějším druhům pokrývky hlavy. Jeho nástup je třeba uvést v širších souvislostech vývoje středověké módy.

Nošení pokrývky hlavy bylo ve středověku obecným jevem, a to především u žen vdaných či starších. Mladé dívky a ženy svobodné měly vlasy obvykle odhalené, různě upravované a případně zdobené čelenkou z různých materiálů či květinovým vínkem. Nedodržování tohoto ustáleného zvyku - tedy povinnosti nosit pokrývku hlavy - pak bylo prakticky po celý středověk předmětem nejrůznějších příkazů či terčem kritiky ze strany mravokárců. Konkrétní doklady pro české prostředí existují již pro raný středověk, kdy například Kosmas ve své kronice kárá Doubravku, dceru Boleslava I. v souvislosti se zprávou o její tragické smrti za její pošetilost tím, že nedbala zavedených mravů, když ač vdaná nosila vlasy rozpuštěné, zdobené panenským věncem (Zíbrt 1891, str. 68). Tomu odpovídá i údaj z listiny z roku 1101, kde je pro závoje jako zavedený artikl vyměřena trhová dávka pro ty, kdo je prodávají na Týnském dvoře v Praze (dva ze 40-ti ks). Vůbec nejstarší zpráva o pokrývce hlavy pochází ze staroslovanské legendy o sv. Ludmile při popisu její mučednické smrti, když byla uškrcena závojem, jenž jí byl sňat z hlavy. Tyto závoje byly v raném středověku nazývány: zavítí, šatka, roucha, rouška či latinsky peplum (Kybalová 2000, str. 112 – 113). Jak takové jednoduché pokrývky hlavy vytvářené z pruhu látky byly nošeny, si lze udělat představu např. z různých vyobrazení v Kodexu Vyšehradském.

Jednoduché roušky, označované latinsky dále peplum či vitta, nebo německy harban nebo gepent, zůstávají jako základní pokrývka hlavy i

později ve století třináctém, kdy se již tradiční z antiky přetrvávající oděvní principy začínají pod vlivem Francie pomalu měnit (Kybalová 2000, str. 112).

Toto století je též dobou, kdy se v souvislosti s ekonomickými a sociálními změnami začínají objevovat první oděvní pořádky vydávané panovníky. Nejstarší doklady pocházejí ze Španělska a Francie. Jsou to výnosy, jejichž cílem je diferencovat honosnost oděvu, jako jednoho z hlavních vizuálních znaků, dle stavovské příslušnosti a napomoci tak k udržení stávajícího společenského řádu, a to především ve prospěch šlechty oproti ambicióznímu a mnohdy i movitějšímu měšťanstvu (Kybalová 2000, str. 76 – 77). Tento jev, totiž omezování určitých vrstev společnosti v možnosti nosit určitý oděv či látky, je však již staršího data. První známý doklad pro období středověku představuje nařízení z knihy výnosů, tzv. kapitulárií, vydávaných Karlem Velikým, vztahující se k roku 808. Podobné předpisy jsou známy i z období antiky, kdy jimi omezovali módu římscí císařové třetího a čtvrtého století n.l. (Kybalová 2000, str. 31 – 32).

Přibližně od počátku 14. století se oděvy již zcela odpoutávají od románsko-byzantských vzorů staršího období a hlavně zásluhou Francie vzniká nový styl oblékání. Móda se nyní vyznačuje větší pestrostí forem a relativně krátkými intervaly v oblibě jednotlivých prvků oděvu. Módní vlny se rychle šíří, mnohde jsou modifikovány a v této podobě pak dále ovlivňují módu v jiných zemích. Předpokládá se, že největší podíl na tomto vývoji byl spojen s královskými sňatky, když se spolu s nevěstou stěhovala i část dvorské společnosti. Pro naše území je tento jev pozorován po sňatku Karla IV. s Blankou z Valois roku 1334, kdy převládla orientace na módu francouzského dvora (Kybalová 2000, str. 139 – 140).

V tomto století také přibývá oděvních pořádků a vydávají je již i sama města (nejdříve v Německu: Štrasburk, Ulm, Špýr, Norimberk). Jednotlivé výnosy jsou značně detailní a týkají se nejen přílišné zdobnosti a

ceny oděvů, ale stále více i střihu (zvláště od poloviny 14. století oděvů příliš těsných a tedy pohoršujících) a jiných zavržení hodných módních výstřelků (Kybalová, str. 126 – 127), mezi nimi pak i nových typů pokrývek hlavy. Tyto výnosy představovaly jakési veřejně dostupné vyhlášky a jejich neuposlechnutí bylo trestáno pokutami, v německém Ulmu dokonce až vypovězením z města na jeden rok. Trestání pak někde byli i výrobci těchto oděvů a pokrývek hlav (Kybalová, str. 128 – 129).

V souvislosti s těmito módními změnami se pochopitelně ozývají i kritická slova konzervativních mravokárců. Půvabná svědectví tohoto druhu, která tento proces krásně ilustrují, jsou doložena i pro naše prostředí:

„V těch dobách převzali lidé po způsobu opic, které se pokoušejí dělati a napodobiti, co vidí u lidí, špatný a škodlivý obyčej jiných zemí a ve způsobu odívání se vzdali příkladu svých předchůdců a pořizovali si šaty krátké a zkrácené, ba správněji nestoudné, takže bylo přechoasto viděti stehna a zadek, a tak těsné, že stěží mohli dýchat“ /.../ „I byla poskvrněna česká země těmito vynálezy a jinými zlozvyky a přehojnými pověrami, více, než je prospěšno vyprávěti.“ /.../ Beneš Krabice z Weitmile - Kronika

„V těch dobách a letech začala značně a podivně vznikati skoro u všech lidí a zvláště v krajinách českých a v okolních zemích jakási nová zvláštnost a zvláštní novota jak v oděvech, tak ve zvycích a mravech; a nechybějí z počtu moudrých, kteří takové věci pozorují s podivem a ve svých výkladech a básních je zavrhují a dělají si z nich ústipky. /.../ V oděvech je tak veliká různá znetvořenost, jak veliká různost znetvořených myslí uvnitř to káže. Každý se pokládá za šťastnějšího, kdo vymyslí novou módu. /.../ Nastalo tak veliké a takové zneužívání a vynalézání odporných novot, že je kárám nejen sám, nýbrž i většina lidí, a nechci je popisovati. Neboť tato novota nevzdělává toho, kdo ji vidí nebo o ní čte, nýbrž znamená a naznačuje prevelikou změnu Českého království. Vždyť po záhubě přirozených králů zakoušely Čechy různé a mnohonásobné vlády a

přijaly od nich obyčeje různých mravů. Vzniklo nyní obecné přísloví: "Čechy se chovají tak jako opice", neboť dělají, cokoli uvidí jiné provádět." Zbraslavská kronika (Novoty mravů, k r. 1330) (Kybalová 2000, str. 140).

Po prvních náznacích v průběhu 13. století je tedy nyní obecně u mužů i u žen kladen větší důraz na kvalitu střihu oděvu, který je nyní mnohem užší než dříve. S tím souvisí i vznik a rozvoj krejčovských cechů a specializace jednotlivých řemeslníků a dílen na výrobu jednotlivých součástí oděvu. Vznikají i řemesla zaměřující se již i přímo na výrobu různých druhů pokrývek hlavy (Kybalová 2000, str. 146 - 147).

6.1.16 Kruseler

V této době se tedy i pokrývky hlavy stávají komplikovanějšími. Jsou často složitě aranžovány do velkého počtu záhybů a nabývají různých tvarů a forem. Jedním z nejkontroverznějších prvků oděvu se někdy na konci první poloviny čtrnáctého století stává bohatě řasená pokrývka hlavy, která je znázorněna i na několika fragmentech keramických plastik z archeologického výzkumu na Pražském předměstí v Českých Budějovicích – kruseler. Je to čepec, který se vyvinul z nařaseného šlojíře a vyráběn byl specializovanými řemeslníky – šlojířníky, mezi nimiž pracovalo i mnoho žen. (Kybalová 2000, str. 147). Jeho charakteristickým znakem byla tenčí či silnější vrstva jemných volánků kladených na sebe a lemujících obličej. Některé z jeho variant dosahovaly extrémních projevů (známé jsou dokonce doklady o ženských čepcích tohoto typu s dvaceti záhyby). Tyto pokrývky hlavy představovaly drahocennou část ženského oděvu. Nejvyšší z nich byly vyráběny z hedvábí a existují i doklady o tom, že některé byly dokonce protkávány zlatem. Této přemíry zdobnosti si pochopitelně

nemohly nevšímat již zmiňované oděvní pořádky. Ty se snažily tyto módní výstřelky omezovat a právě díky těmto nařízením, máme o jejich nošení a vzhledu k dispozici řadu informací. Často v nich byl uváděn přesný počet povolených vinutí. Známy je oděvní pořádek ze Špýru, ve kterém se uvádí, že ženy mohou nosit čepce o čtyřech vinutích nad sebou a nesmí být vyšší než délka malíčku (Šebesta 1979, str. 271). Zajímavým dokladem o produkci osobité a populární formy kruseleru, vztahující se k našemu území, je oděvní pořádek z německého Ulmu, v němž se jeho nošení zakazuje (Kybalová 2000, str. 189).

6.1.17 Dochované památky znázorňující čepce typu kruseler

Kruselery byly ve středověku velmi oblíbenou módní záležitostí a byly populární prakticky ve všech vrstvách společnosti. Zobrazovány v něm bývají i přes nepřilíš skromnou zdobnost dokonce i světice, jako například v případě dřevěné relikviářové busty z Kolína nad Rýnem z konce první poloviny 14. století (Grönke – Weinlich 1998, str. 23, obr. 4, Kybalová 2000, str. 189 - 191). Kromě keramických plastik a relikviářů existuje celá řada dalších dobových památek, na nichž je tento typ čepce zobrazen. Mnoho takových příkladů z německého území shromáždili E. Grönke a E. Weinlich. Jedná se například o pečetě, řezby, kamenné sochy a náhrobníky nebo různá kresebná vyobrazení a malby (Grönke – Weinlich 1998, str. 22 – 34, obr. 2 – 22). Pro oblast Čech jsou k dispozici kresby ve Velislavově bibli datované do středu až druhé poloviny 14. století (Šroňková 1955, obr. 18). Dalším známým dokladem je pak kamenná busta Elišky Přemyslovny v dolním triforiu katedrály sv. Víta v Praze z let 1375

6.2 Fragment nádoby s nápisem

Dalším nálezem z archeologického výzkumu Pražského předměstí, který jistě stojí za podrobnější zhodnocení je zlomek horní části tuhové zásobnice s vytlačeným gotickým majuskulním nápisem situovaným při horním okraji z vnější strany. Artefakt pochází ze sondy č. 5 z kontextu č. 5002.

Výzdoba kuchyňské a stolní keramiky pomocí písma je doložena především z Táborska. Datovány jsou zde pak tyto nálezy do předhusitského a husitského období. Největší kolekce tohoto typu výrobků pochází ze Sezimova Ústí a nedalekého Kozího Hrádku, a to ze starých výzkumů Josefa Švehly. Další podobné nálezy jsou pak doloženy i z lokalit v okolí, jako např. ze zaniklých středověkých vesnic Kravína, Potálova, dále pak z Louňovic pod Bláníkem, z hradů Příběniček a Choustníka a z centra města Soběslavi. Mimo tuto oblast jsou jednotlivé nálezy známy např. z Písku, z hradů Orlíka a Blatné nebo dokonce i z moravských zaniklých vesnic Pfaffenschlagu či Mstěnic. Ze zahraničí jsou pak známy stejným způsobem zdobené nádoby z území Polska (Drda – Krajíc 2001, str. 538 - 540).

Zdobení se provádělo za pomoci radélka, do něhož byla po jeho obvodu vyryta jednotlivá písmena. Vznikla tak negativní matrice, jíž pak bylo možno nádoby před vysušením zdobit. Dvě taková radélková kolečka, byla dokonce v osmdesátých letech objevena při archeologickém výzkumu hrnčířských usedlostí na předměstí na levém břehu Lužnice u Sezimova Ústí (Drda – Krajíc 2001, str. 540).

Výzdoba tohoto typu se vyskytuje na různých keramických tvarech

(hrncích, zásobnicích, džbánech, poklicích atd.) a bývá nejčastěji umístěna na plecích nádoby nebo na podhrdlí. Jedná se buď o jednotlivá písmena nebo nápisy o jednom či více slovech. Obvykle je keramika opatřena jednou řadou písmen, méně často pak více řadami nad sebou (Švehla 1911, str. 11 Drda – Krajíc 2001, str. 538). Nápisy bývají většinou horizontálně neohraničeny, někdy však bývají odděleny jednou nebo i několika liniemi, svislými či kolmými čárkami, řadou teček apod.. V případě vět jsou od sebe jednotlivá slova oddělena tečkami, čárkami nebo nejrůznějšími ornamentálními motivy (Švehla 1911, str. 13 – 14). Slova a věty bývají napsány v českém, německém nebo latinském jazyce. Obsahem textů jsou nejčastěji jména světců a různá kratší zvolání náboženského charakteru (Drda – Krajíc 2001, str. 538 - 539). Nápisy bývají provedeny buď majuskulním nebo minuskulním gotickým písmem. Písmo majuskulní je přitom méně četné a užívané zvláště u zásobnic (Švehla 1901, str. 21, 1911, str. 10).

Toto písmo je znázorněno i fragmentu tuhové zásobnice z Českých Budějovic (obr. č. 23 a 26). Jedná se o osm písmen, z nichž první je částečně odlomeno, vyhotovených majuskulou v relativně rozvinuté podobě, což znamená, že se v písmu projevuje výrazné stínování, zesilování přechodových oblouků, kyjovitě profilované zakončení dřiků a tendence k uzavírání se písmen. Tato pokročilá fáze majuskuly se u epigrafických památek v Čechách běžně objevuje až k závěru druhé poloviny 13. století a pokračuje po celé 14. století, od jehož poloviny pak začíná být nahrazována gotickou minuskulou. Po roce 1400 je její použití výjimečné (za informaci děkuji PhDr. Jiřímu Roháčkovi).

Zajímavou okolností je, že naprosto identický nápis pochází ze starého výzkumu Josefa Švehly v Sezimově Ústí (obr. 24 a 25). Profily obou nádob jsou porovnány v tab. č. 7. Nápis z Ústí obsahuje deset písmen (tedy o dvě navíc v přední části), z nichž první je poškozeno zlomem (Švehla

1901, str. 20, obr. 4). Nápís není jednoduché interpretovat. Některá písmena jsou navíc obrácená. Za jistá lze považovat ta, u nichž není v závorce uvedena jiná alternativa: I (? – poškozeno zlomem), C, A, S, E, N(U, V, A), N (U, V, A), K (R), I (L), M (za interpretaci děkuji PhDr. Jířímu Roháčkovi).

6.3 Keramický soubor – předběžné zhodnocení

Jak již bylo uvedeno v úvodu této práce, keramický materiál z archeologického výzkumu na Pražském předměstí není dosud komplexně zhodnocen. Soubor, čítající řádově tisíce artefaktů, je zatím stále ve fázi krešebné dokumentace. Zde prezentovaná část, zaměřující se na část profilů okrajů ze sond 4 a 5 (tab. 1 – 7), má pouze ilustrativní charakter.

Předběžně lze s jistotou opatrností říci, že kromě velmi důležitých, nicméně sporadických dokladů zdejšího osídlení již ve 2. polovině 13. století, se jedná o jednotný soubor. Datovaný je autorem výzkumu rámcově do 2. poloviny 14. století až 15. století (Militký 1996, str. 5 – 17), To odpovídá, dle nejčtenějšímu výskytu okrajů (ovalené, vodorovně vytažené, okruží), redukčně pálené keramice a četné radélkové výzdobě, stejně datovaným nálezům ze Sezimova Ústí, Kozího Hrádku a Tábora (Reichertová 1965). Jde zde o nejrozsáhlejší takto datovaný soubor z Českých Budějovic. Keramika z tohoto období je v prostoru historického jádra města nalézána v množství mnohem menším a předpokládá se, že byla jako odpad od počátku 14. století vyvážena ven z města (Militký 1996, str. 15 – 17). Kromě toho zde byly nalezeny dva druhy artefaktů umožňující samostatné datování – drobné keramické plastiky a okraj tuhové zásobnice zdobený gotickým majuskulním písmem. Těmto předmětům byla v této práci věnována větší pozornost.

Keramické plastiky ženských postav s čepcem typu kruseler jsou v německém prostředí datovány do intervalu 2. poloviny 14. století až 1. třetiny 15. století. Tomu pak odpovídají i datovatelné nálezy z našeho území. Kruseler, objevující se na zdejších figurkách, tzv. „Riesenkruseler“ (typ 3) se přitom vyskytuje až kolem přelomu století (Grönke – Weinlich 1998, str.).

Gotická majuskula, zdobící okraj zlomku tuhové zásobnice, nalezeného v sondě 5, kontextu č. 5002, je ve své relativně vyvinuté podobě datovatelná do závěru 13. století, pokračuje po celé 14. století, od jehož poloviny začíná ustupovat gotické minuskule a po roce 1400 se vyskytuje již jen výjimečně. Vzhledem k tomu, že naprosto identický nápis (včetně obrácených písmen), byl nalezen v Sezimově Ústí, je velmi pravděpodobné, že tento artefakt nepocházel ze zdejší produkce. Je tedy otázkou (vzhledem k délce životnosti nádoby), kdy zde byl tento zlomek uložen. V potaz je pak třeba brát také to, že jde o nápis, zhotovený radélkem, které se mohlo používat po delší dobu a nejedná se v tomto případě o typickou epigrafickou památku, tedy neopakovatelný nápis.

7 Závěr

Archeologický výzkum na Mariánském náměstí při Pražské třídě představuje dosud ojedinělou sondu do prostoru budějovických předměstí. V poloze, kde byl proveden regulérní archeologický výzkum, byla nálezová situace interpretována jako deponie keramického odpadu hrnčířské dílny, a to jak díky velkému množství keramického materiálu, jenž zde byl objeven, tak i četným nálezům specializované výroby (miniaturní nádoby, keramické plastiky), jež jsou interpretovány jako zmetky (Militký 1996, str. 13 – 17). Poloha této nálezové situace navíc odpovídá obecným trendům

ohledně prostorového odloučení řemesel obtěžujících hlukem, zápachem, nebo pracujících s ohněm od jádra města (Hoffmann 1992, str. 144). Keramický soubor představuje jednolitý celek datovatelný do 2. poloviny 14. až 15. století (Militký 1996, str. 5 – 9, 13 – 17). Tomuto časovému zařazení odpovídá i datování keramických plastik a neodporuje mu snad ani gotický majuskulní nápis, umožňující však již i časnější datování. Přímé doklady výroby nalezeny nebyly a předpokládá se, že tento prostor plnil funkci dvora. Stopy zástavby byly zachyceny pouze v podobě dvou zídek na jižní straně zkoumané plochy. Snad právě tím směrem, na ploše poškozené pozdějšími stavebními aktivitami, se mohla původně nacházet ona hrnčířská usedlost (Militký 1996, str. 14).

V tomto prostoru, k němuž se první písemné zprávy vztahují ve 2. polovině 14. století, bylo sporadicky doloženo osídlení již ve 13. století (tab. VII. sonda 5, kontext č. 5008, sonda 6, kontext č. 6008). O charakteru a intenzitě osídlení v této době však nelze říci nic určitějšího (Militký 1996, str. 13, 17).

7.1 Perspektivy dalšího výzkumu budějovických předměstí

Zdejší předměstské plochy byly častokrát postiženy válečnými událostmi a podobně jako u jiných rozvíjejících se měst ve značné míře i pozdější zástavbou při rozšiřování měst v souvislosti s jejich demografickým růstem. Případy, kdy je možno zachytit větší úseky později neporušené předměstské zástavby včetně prostorových vazeb, jsou výjimečné (Sezimovo Ústí). Přesto se i zde dnes dají v rámci zpravidla plošně omezených archeologických výzkumů nalézt neporušené

archeologické terény. Vzhledem k výsledkům tohoto výzkumu je zapotřebí pozorněji sledovat i plochy vně historického jádra města, v němž probíhá drtivá většina archeologických akcí.

8 Seznam použité literatury:

Atlas ČSSR 1972. Praha.

Čechura, J. 1984: Počátky královského města Českých Budějovic. Jihočeský sborník historický LIII/2, 57 - 67.

Čechura, J. 1985: České Budějovice – příklad vytváření městského velkostatku. Jihočeský sborník historický LIV/4, 161 – 171.

Demek, J. a kol. 1987: Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Praha

Drda, M. – Krajíc, R. 2001: Tzv. Husův hrneček – originál nebo dokonalý padělek? Husitský Tábor, supplementum 1.

Grönke, E. – Weinlich, E. 1998: Mode aus Modeln. Kruseler Püppchen und andere Tonfiguren des 14. bis 16. Jahrhunderts aus dem Germanischen Nationalmuseum und anderen Sammlungen. Nürnberg.

Hoffmann, F. 1992: České město ve středověku. Praha.

Hoffmann, V. 1996: Allerlay kurzweil – Mittelalterliche und frühneuzeitliche Spielzeugfunde aus Sachsen. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege, Bd. 38, 127 – 200. Dresden.

Chábera, S. 1985: Neživá příroda. Jihočeská vlastivěda. České Budějovice.

Chvojka, O. 2000: Středověká keramická hlavička z Frymburku, Výběr 37, 131 – 134.

Chvojka, O. 2001: Nové archeologické nálezy z Frymburku, okr. Český Krumlov, Výběr 38, 299 – 306.

Hrdlička, L. – Richter, M. – Smetánka, Z. 1966: Výzkum v Sezimově Ústí v roce 1965, Archeologické rozhledy XVIII, 663 - 680.

Kejř, J. 1976: Nad počátky našich měst. Československý časopis historický 24, 377 – 401.

Kejř, J. 1998: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha.

- Kovář, D. 2005: Zmizelé Čechy. České Budějovice – 2. díl. Předměstí. Praha.
- Kuthan, J. 1971: Zvíkovský purkrabí Hirzo. Příspěvek k dějinám kolonizace jižních Čech. Československý časopis historický 19.
- Kuthan, J. 1975: Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II. Praha.
- Kuthan, J. 1977: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. České Budějovice.
- Kuthan, J. 1993: Jižní Čechy – kulturní „provincie“ na pomezí země. Jihočeský sborník historický LXII, 30 - 37.
- Kuthan, J. 1993a: Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý. Král zakladatel a mecenáš. Vimperk.
- Kuthan, J. 2006: Založení města, in: Encyklopedie Českých Budějovic, str. 631. České Budějovice.
- Kybalová, L. 2000: Dějiny odívání. Středověk. Praha.
- Lutovský, M. – Michálek, J. 2002: Archeologie knížecího sídla. Halštatský dvorec a slovanské hradiště na Hradci u Němčtic. Praha.
- Měchurová, Z. 1987: Shrnutí výsledků výzkumů v Konůvkách (okr. Vyškov), Časopis Moravského muzea 72, 113 – 120.
- Měchurová, Z. 1988: Drobná středověká plastika ve sbírkách Moravského muzea v Brně, Časopis Moravského muzea 73, 71 – 78.
- Měchurová, Z. 1999: Drobná středověká plastika z Určic u Prostějova, Muzejní a vlastivědná práce 37, 85 – 88.
- Militký, J. 1995: Archeologické výzkumy v Českých Budějovicích, Výběr 32, str. 77 – 85).
- Militký, J. 1996: Zpráva o záchranných archeologických výzkumech provedených na lokalitě České Budějovice, Mariánské náměstí (novostavba České pojišťovny).

- Militký, J. – Zavřel, P. 1998 : Raně středověké osídlení v okolí Českých Budějovic. *Archeologické rozhledy* L, 397 - 432.
- Militký, J. – Pletzer, K. – Thoma, J. 2006: Pražská třída, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, str. 436, 437 (obr.). České Budějovice.
- Nekuda, V. – Unger, J. 1981: *Hrádky a tvrze na Moravě*. Brno
- Neuhäuslová, Z. a kol. 2001: *Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky*. Praha.
- Pletzer, K. 1981: Zábory Čech z Budějovic – Opatovice u Hluboké nad Vltavou? *Jihočeský sborník historický* L/2.
- Pletzer, K. – Thoma, J. 2006: Staré Město, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, str. 529. České Budějovice.
- Reichertová, K. 1965: Středověká keramika ze Sezimova Ústí, Tábora a Kozího Hrádku. *Archeologické studijní materiály* III. Praha.
- Richter, M. 1979: Středověká keramika ze Sezimova Ústí. *Katalog výstavy v Alšově jihočeské galerii, Hluboká nad Vltavou*.
- Richter, M. – Krajíc, R. 2001: Sezimovo Ústí. *Archeologie středověkého poddanského města 2. Levobřežní předměstí – archeologický výzkum 1962 - 1988*. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.
- Sláma, J. 1967: Příspěvek k vnitřní kolonizaci raně středověkých Čech. *Archeologické rozhledy* 19, 433 – 445.
- Sláma, J. 1992: Příspěvek k dějinám nejstarších slovanských hradišť na českém území. *Sborník Západočeského muzea Plzeň* 8, 171 – 177.
- Šebesta, P. 1979: Výzkum středověké studny v Chebu, *Archaeologia historica* 4, str. 267 – 271.
- Šroňková, O. 1954: *Die Mode der gotischen Frau*. Praha.
- Švehla, J. 1901: Nádoby kuchyně a stolu staročeského. *Droby k dějinám českého hrnčířství stol. XIV. A XV*. Tábor.
- Švehla, J. 1911: Nádoby s nápisy z Ústí Sezimova a Kozího Hrádku, *Časopis společnosti přátel starožitností českých* XIX, 9 – 14.

- Zavřel, P. 1993: Současný stav znalostí o pravěku území města České Budějovice. Jihočeský sborník historický LXII.
- Zíbrt, Č. 1891: Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské. Sv. 1. Doba nejstarší až do polovice století 13. Praha.
- Žemlička, J. 1978: Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách Československý časopis historický 26, 559 – 586.
- Žemlička, J. 1986: Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. Století. Praha.

9 Seznam příloh:

- Obr. 1: Raně středověké lokality v okolí Českých Budějovic – mapa
Obr. 2: Raně středověké lokality v okolí Českých Budějovic – tabulka
Obr. 3: Dispozice města Českých Budějovic
Obr. 4: Plán města Českých Budějovic s vyznačením místa výzkumu
Obr. 5: Celkový přehled zkoumaných ploch na Mariánském náměstí
Obr. 6: Mapa místa z roku 1795
Obr. 7: Vynesení situace z roku 1795 s vyznačením zkoumaných ploch
Obr. 8: Rozložení sond na zkoumané ploše
Obr. 9: Zkoumaná plocha s vyznačením nálezové situace – sondy 4 - 7
Obr. 10: Sonda 4
Obr. 11: Sonda 5
Obr. 12: Sonda 6
Obr. 13: Sonda 7 – půdorys
Obr. 14: Sonda 7 – řezy
Obr. 15: Dokumentace liniového výkopu
Obr. 16: Keramické plastiky - fotografie
Obr. 17: Kresebná dokumentace keramických plastik
Obr. 18: Kresebná dokumentace keramických plastik
Obr. 19: Typy kruselerů
Obr. 20: Dobové znázornění kruseleru – Velislavova bible
Obr. 21: Dobové znázornění kruseleru – Velislavova bible
Obr. 22: Busta Elišky Přemyslovny z dolního triforia katedrály sv. Víta v Praze
Obr. 23: Majuskulní nápis z okraje zásobnice
Obr. 24: Okraj tuhové zásobnice z výzkumu v Českých Budějovicích -

fotografie

Obr. 25: Okraj tuhové zásobnice ze Sezimova Ústí - fotografie

Obr. 26: Detail nápisu ze Sezimova Ústí - fotografie

Obr. 27: Detail nápisu z Českých Budějovic - fotografie

Tab. I: Ukázka profilů okrajů – sonda 4, kontext č. 4002

Tab. II: Ukázka profilů okrajů - sonda 4, kontext č. 4002, 4006

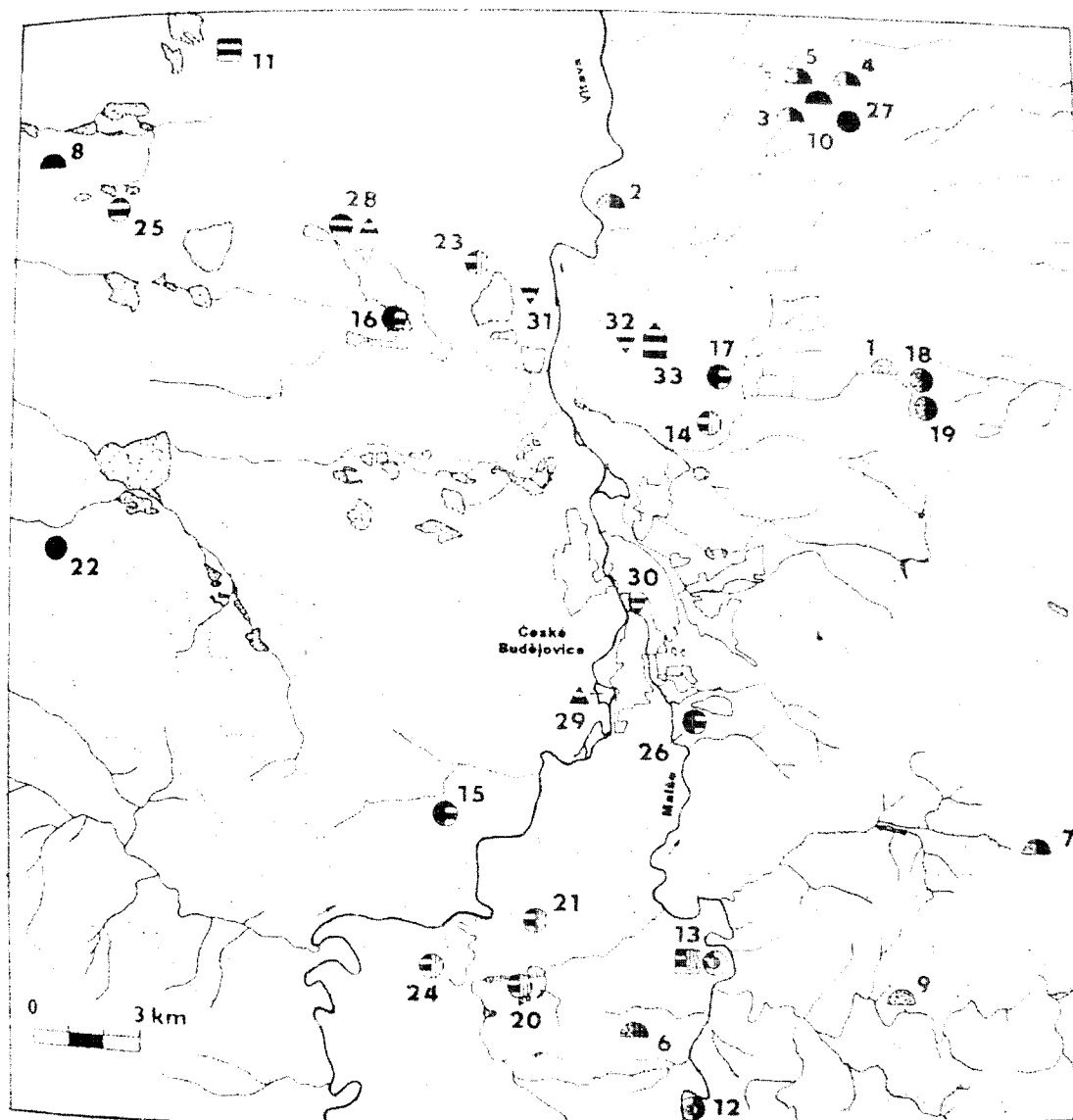
Tab. III: Ukázka profilů okrajů - sonda 5, kontext č. 5001

Tab. IV: Ukázka profilů okrajů - sonda 5, kontext č. 5002

Tab. V: Ukázka profilů okrajů - sonda 5, kontext č. 5002

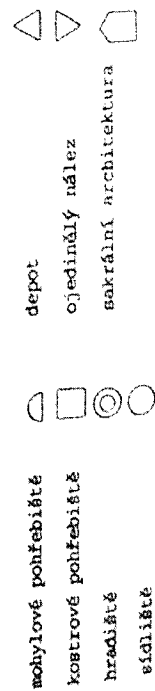
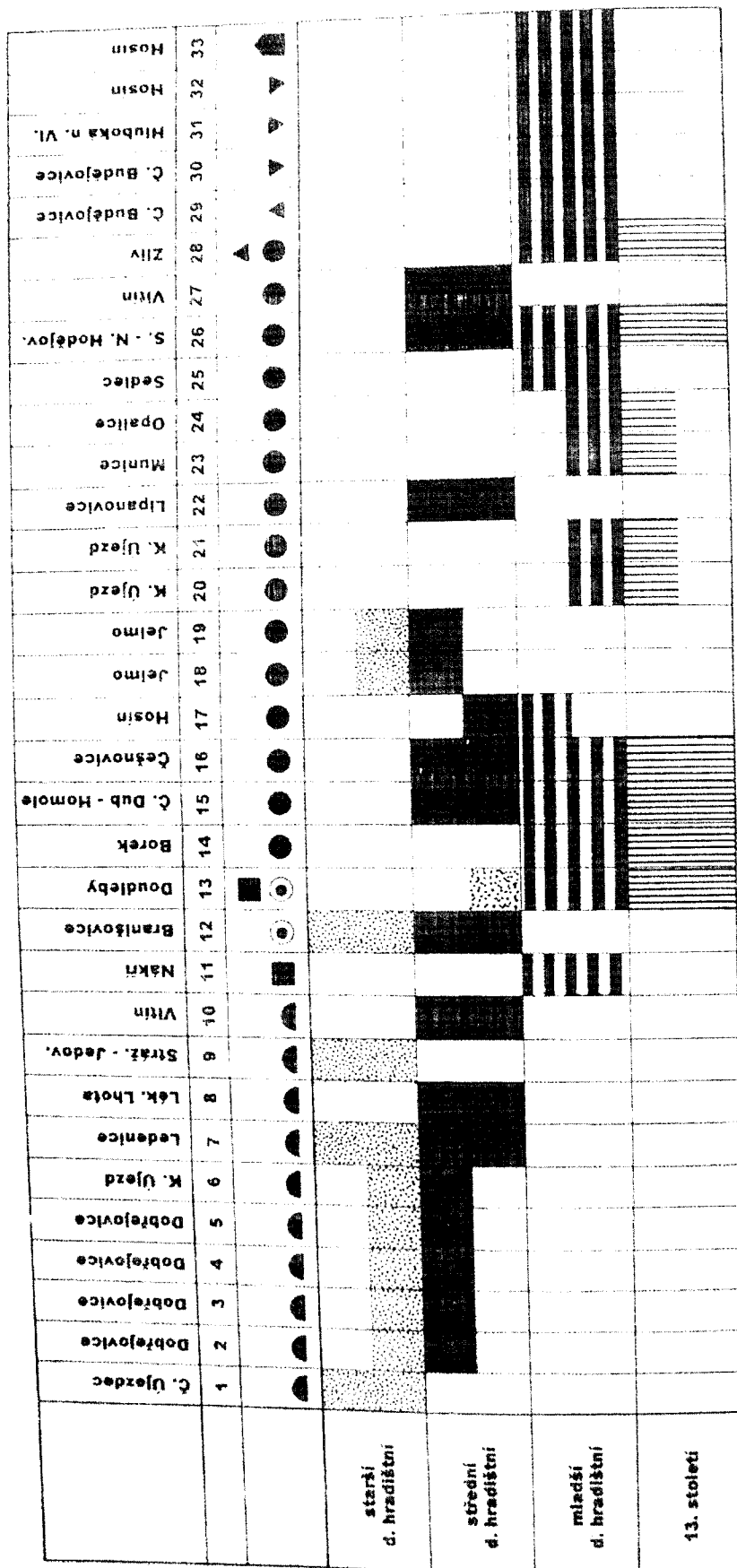
Tab. VI: Ukázka profilů okrajů - sonda 5, kontext č. 5002 A, 5003, 5005, 5006

Tab. VII: Ukázka profilů okrajů - sonda 5, kontext č. 5006, 5007, okraje ker. 13. stol. – sonda 5, kontext č. 5008 a sonda 6, kontext č. 6008, profily okrajů tuhových zásobnic ze Sezimova Ústí a Českých Budějovic – sonda 5, kontext č. 5002

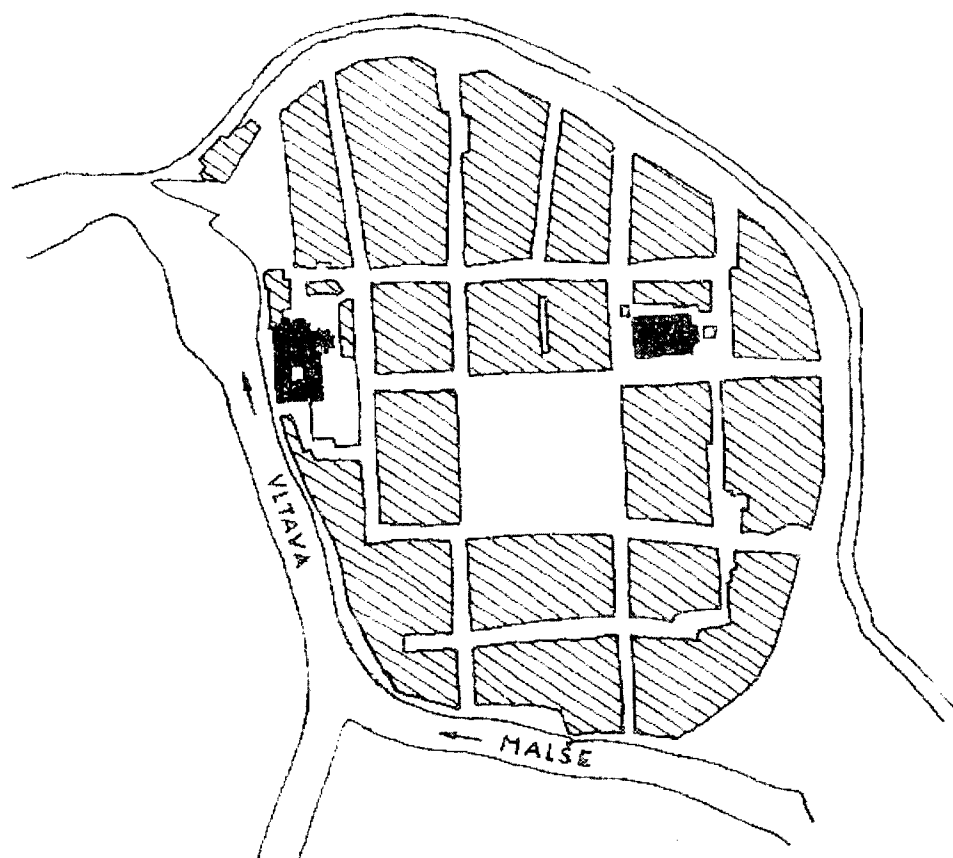

starší doba hradištní		mohylové pohřebiště	
střední doba hradištní		kostrové pohřebiště	
mladší doba hradištní		hradiště	
13. století		sídliště	
		depot	
		ojetinálý nález	
		sakrální architektura	

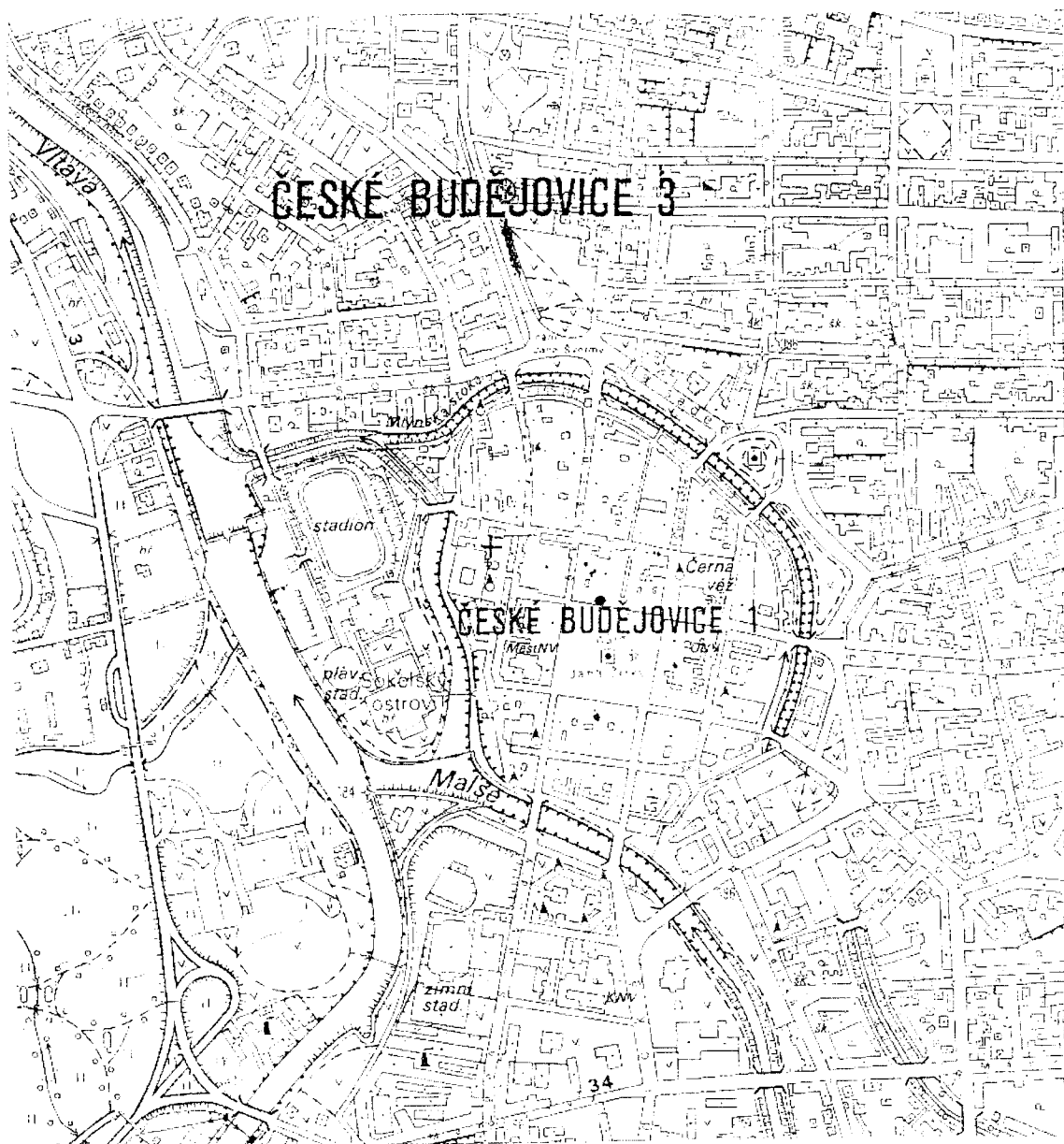
Obr. č. 1 – Raně středověké lokality v okolí Českých Budějovic (podle Militký – Zavřel 1998)

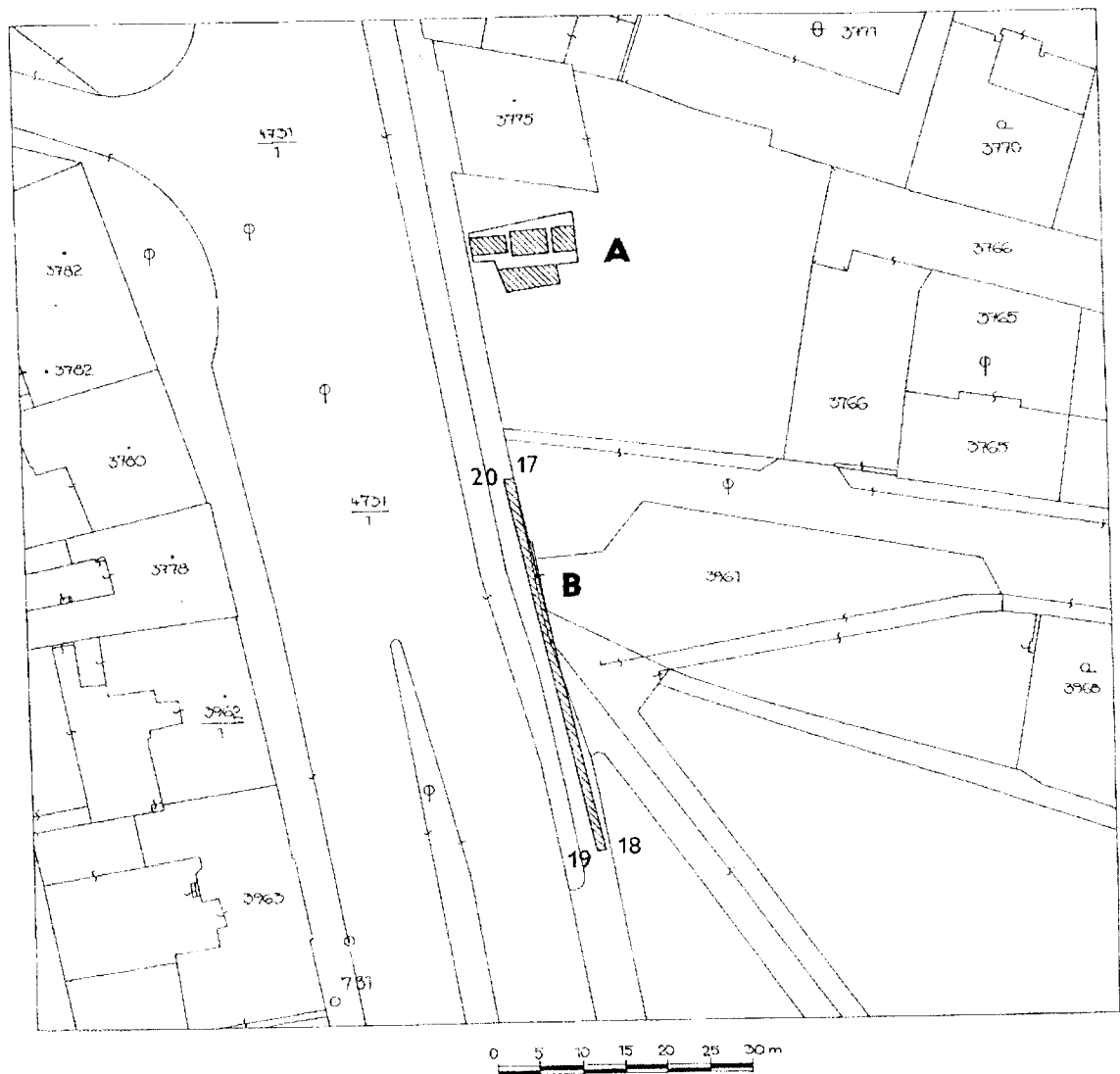
Obr. č. 2 – Raně středověké lokality v okolí Českých Budějovic – tabulka (podle Militký – Zavřel 1998)

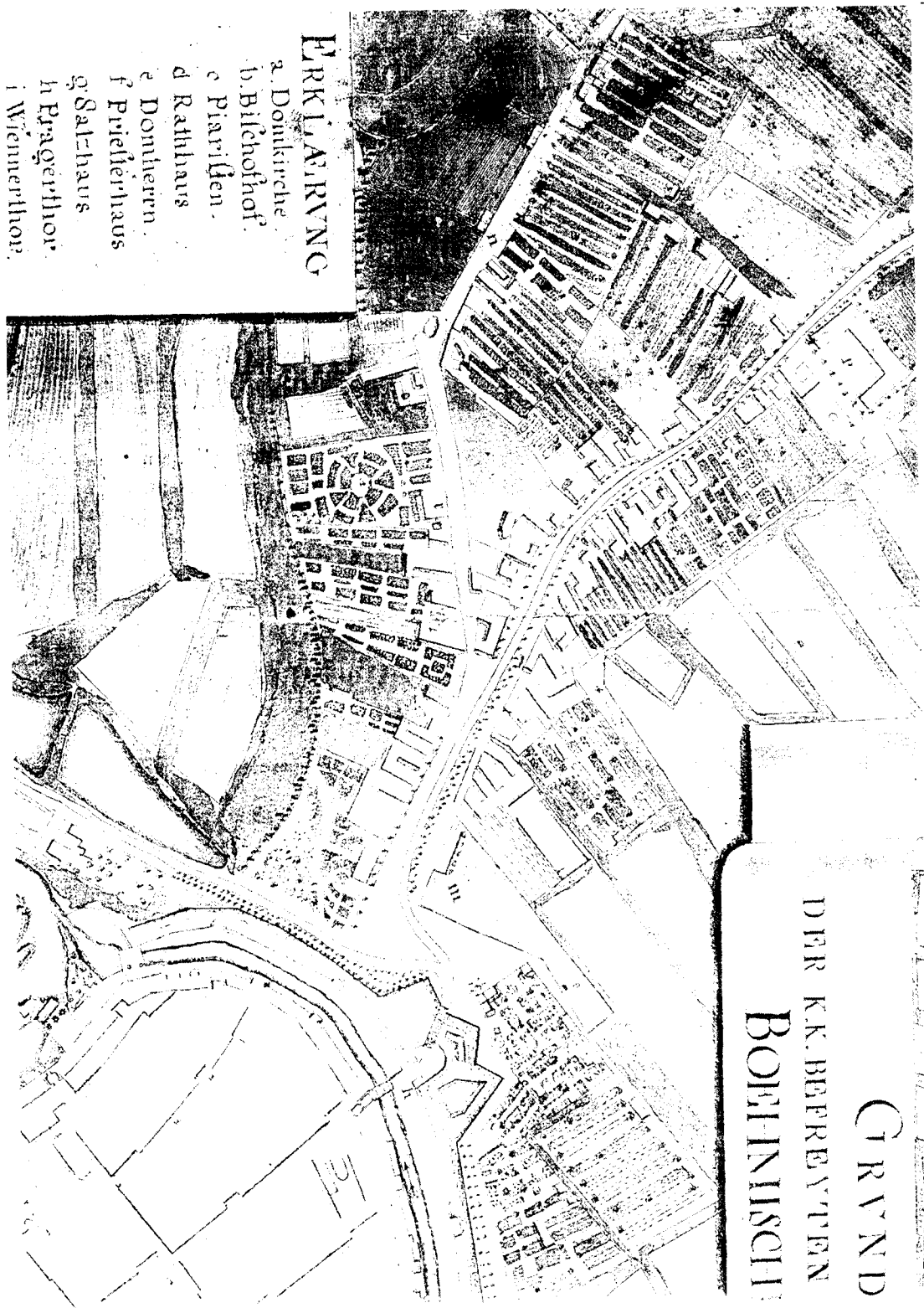
Obr. č. 3 – Dispozice města Českých Budějovic (podle Kuthan 1971)

Obr. č. 4 – Plán města Českých Budějovic s vyznačením místa výzkumu

Obr. č. 5 – Celkový přehled zkoumaných ploch na Mariánském náměstí (podle Militký 1996)

ERKLÄRUNG

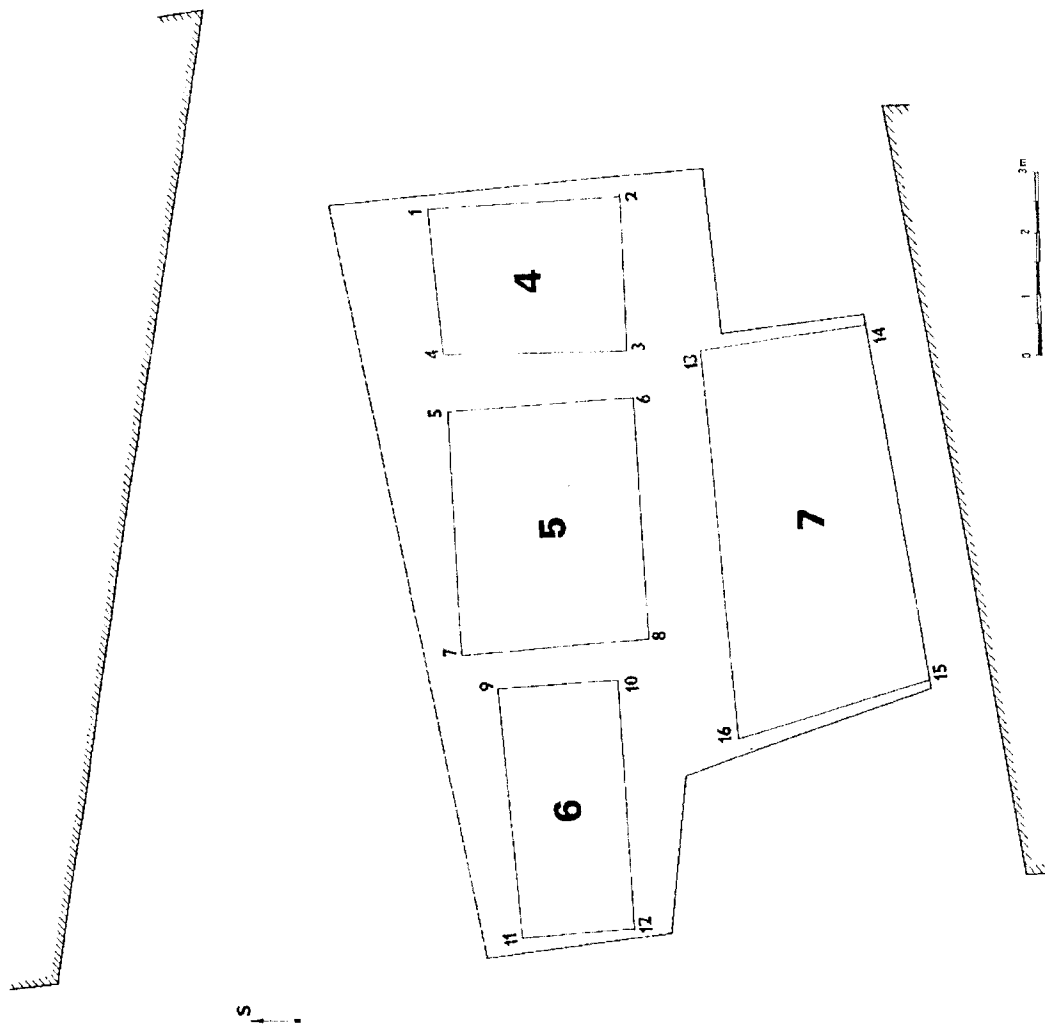
- a. Domkirche
- b. Bischofshof
- c. Pfarrden
- d. Rathhaus
- e. Domherrn
- f. Pfarrerhaus
- g. Salzhaus
- h. Pragerthor
- i. Wienerthor

**GRUND
DER K.K. BEFREYTEN
BOHEMISCHEN**

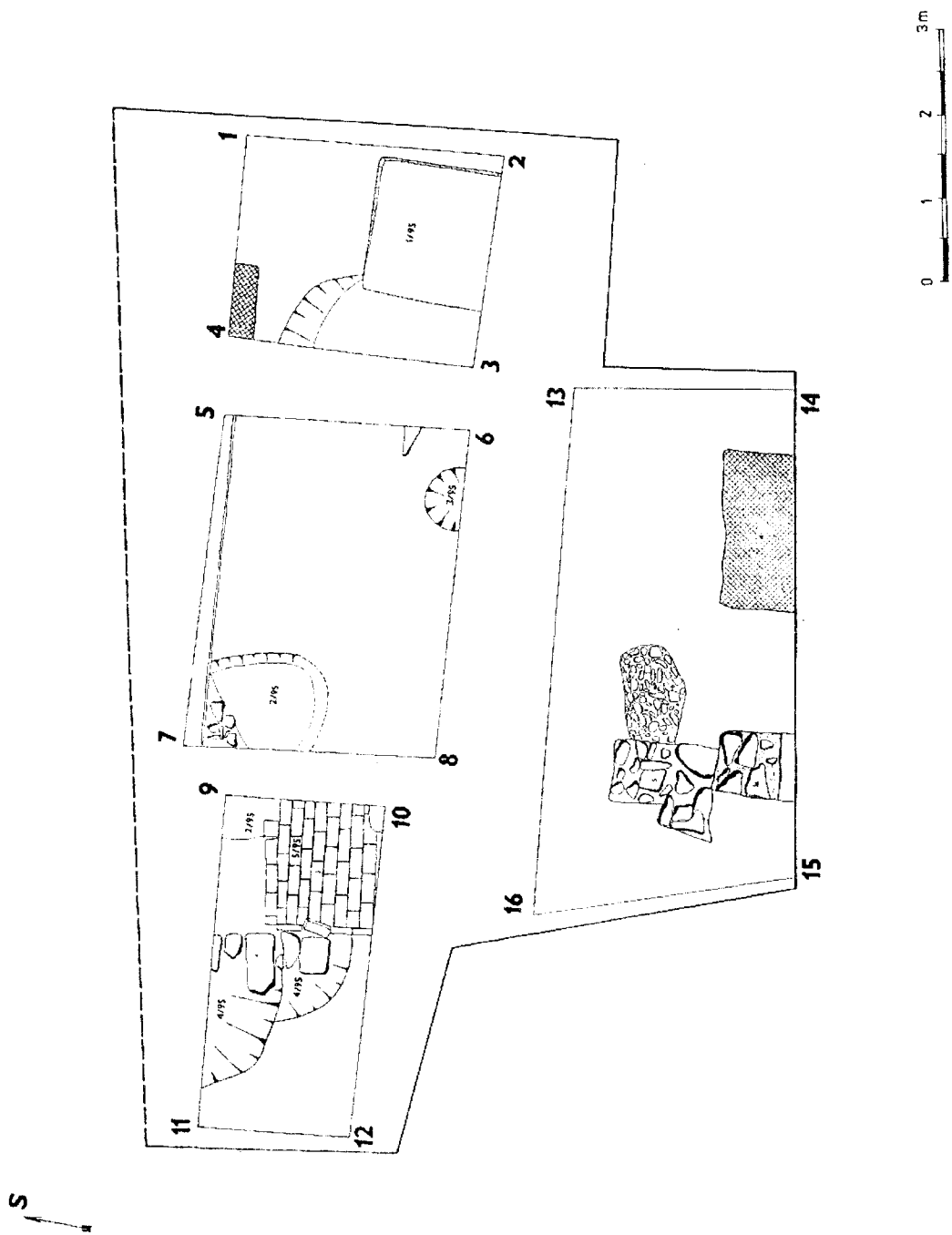
Obr. č. 6 – Mapa místa z roku 1795

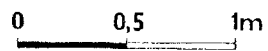
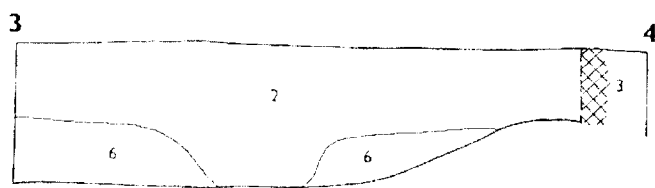
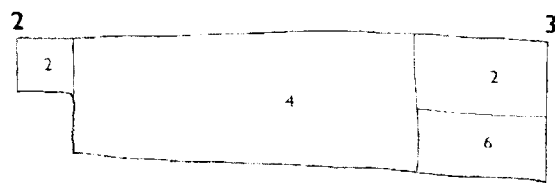
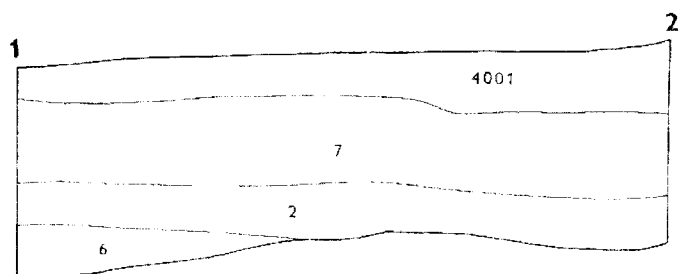
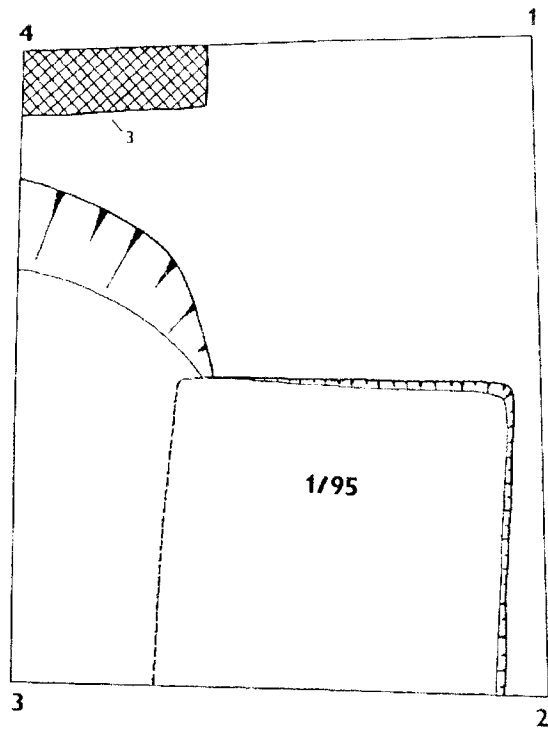
Obr. č. 7 – Vynesení situace z roku 1795 s vyznačením zkoumaných ploch – (podle Militký 1996)

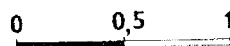
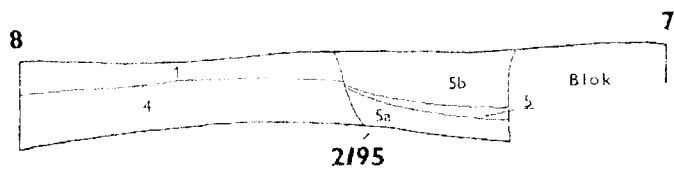
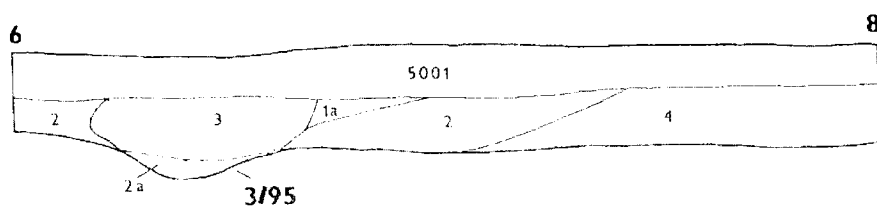
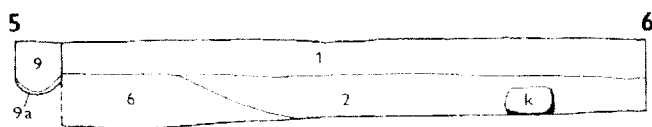
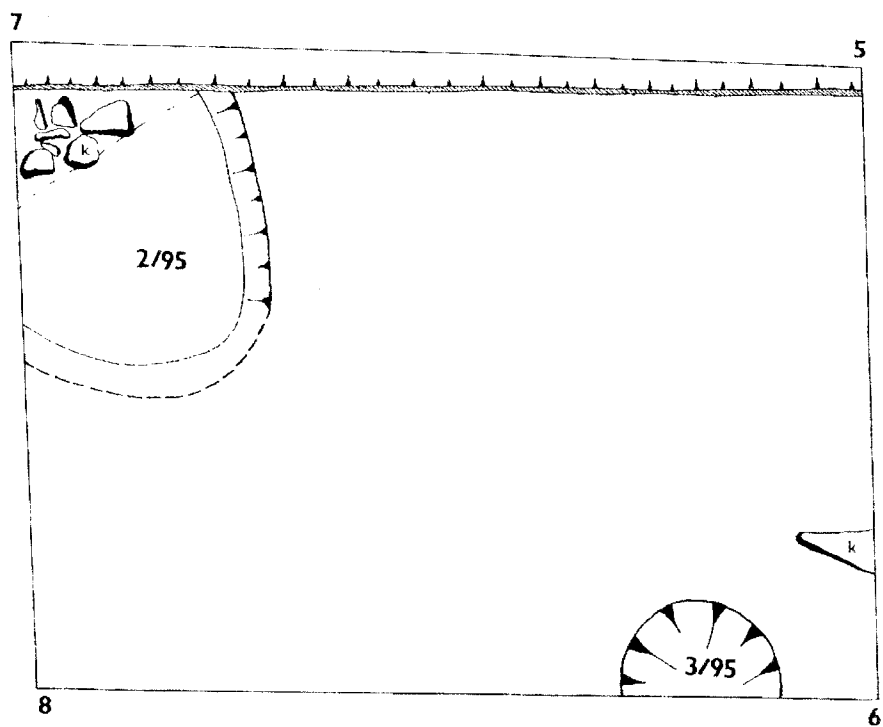
Obr. č. 8 – Rozložení sond na zkoumané ploše (podle Militký 1996)

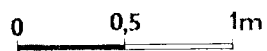
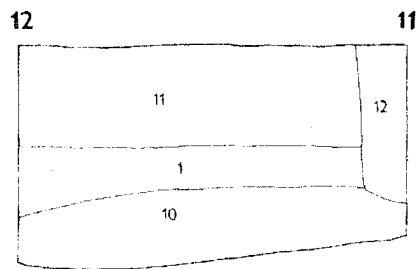
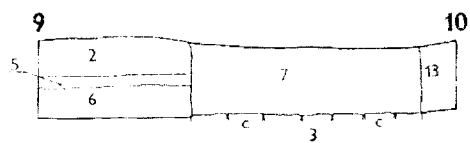
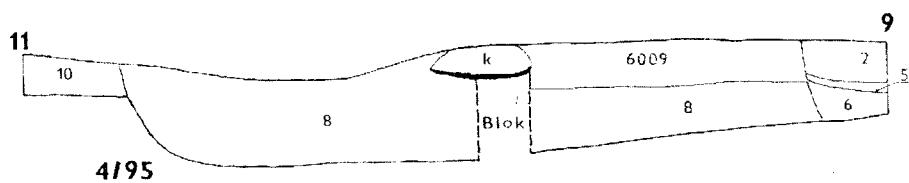
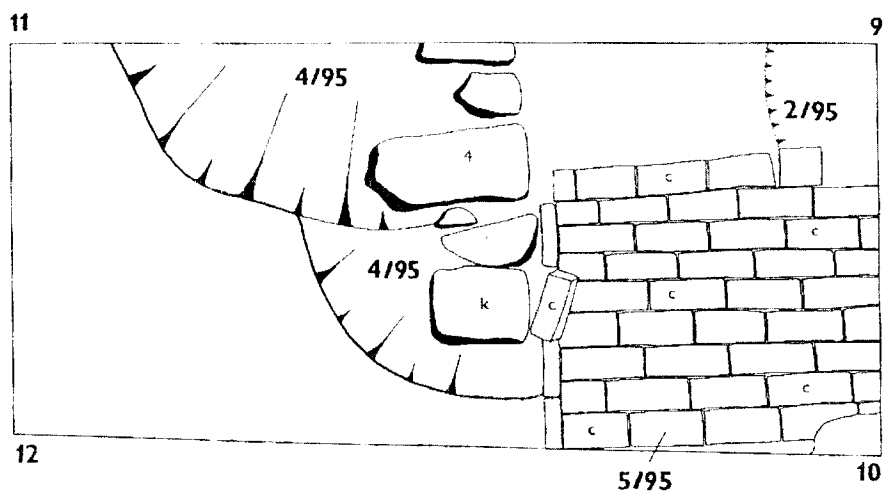
Obr. č. 9 – Zkoumaná plocha s vyznačením nálezové situace – sondy 4 - 7 (podle Militký 1996)

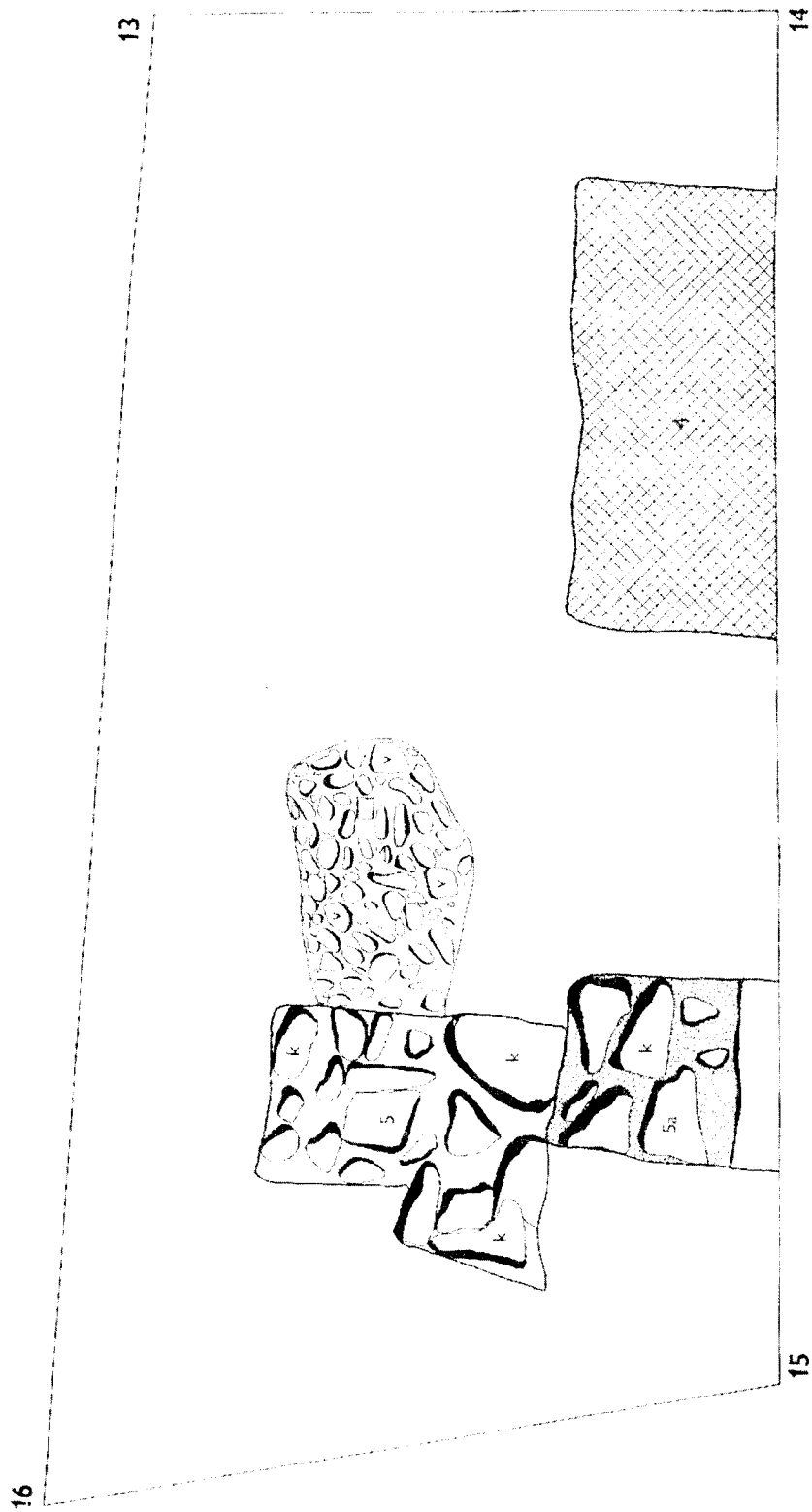
Obr. č. 10 – Sonda 4 (podle Militký 1996)

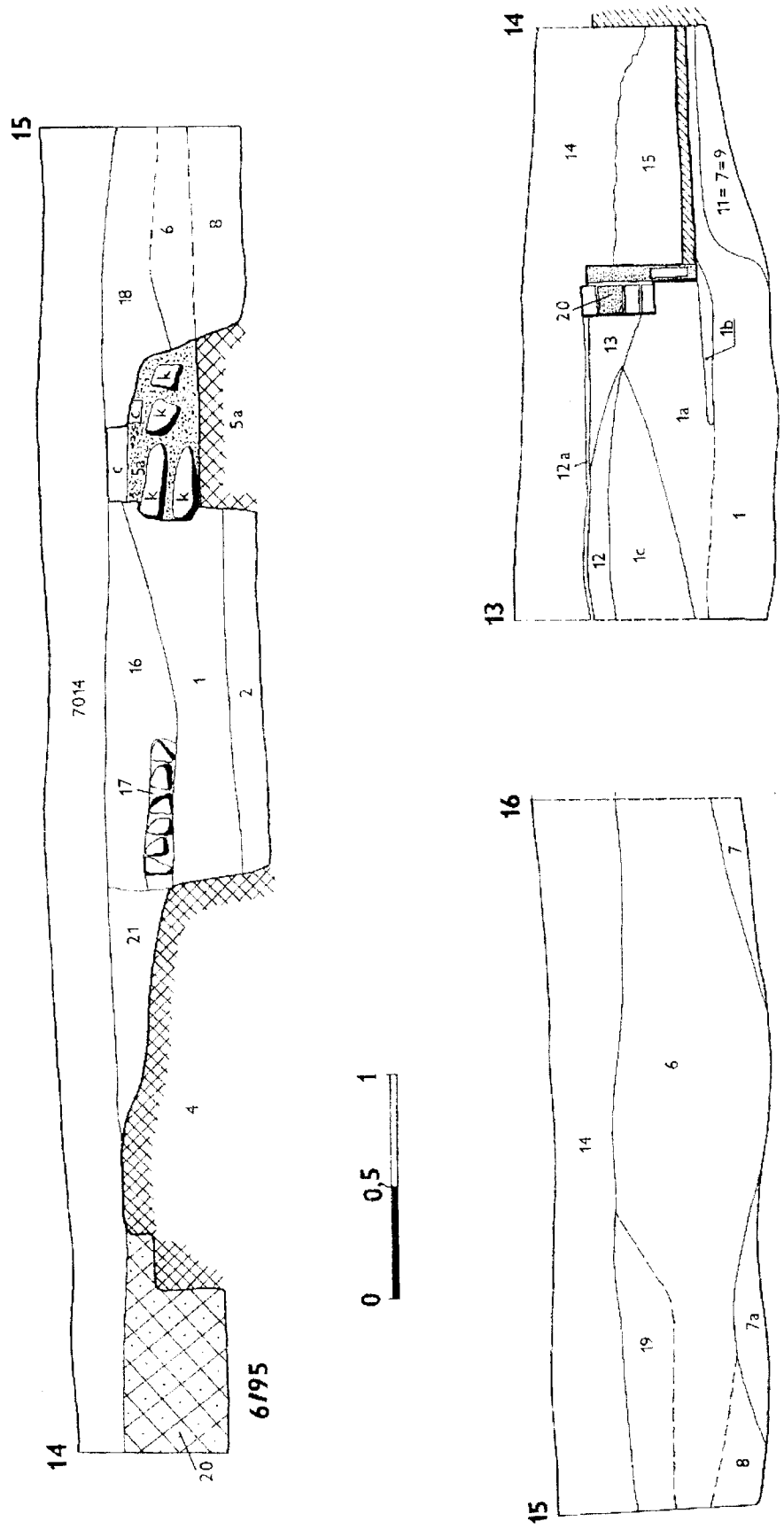
Obr. č. 11 – Sonda 5 (podle Militký 1996)

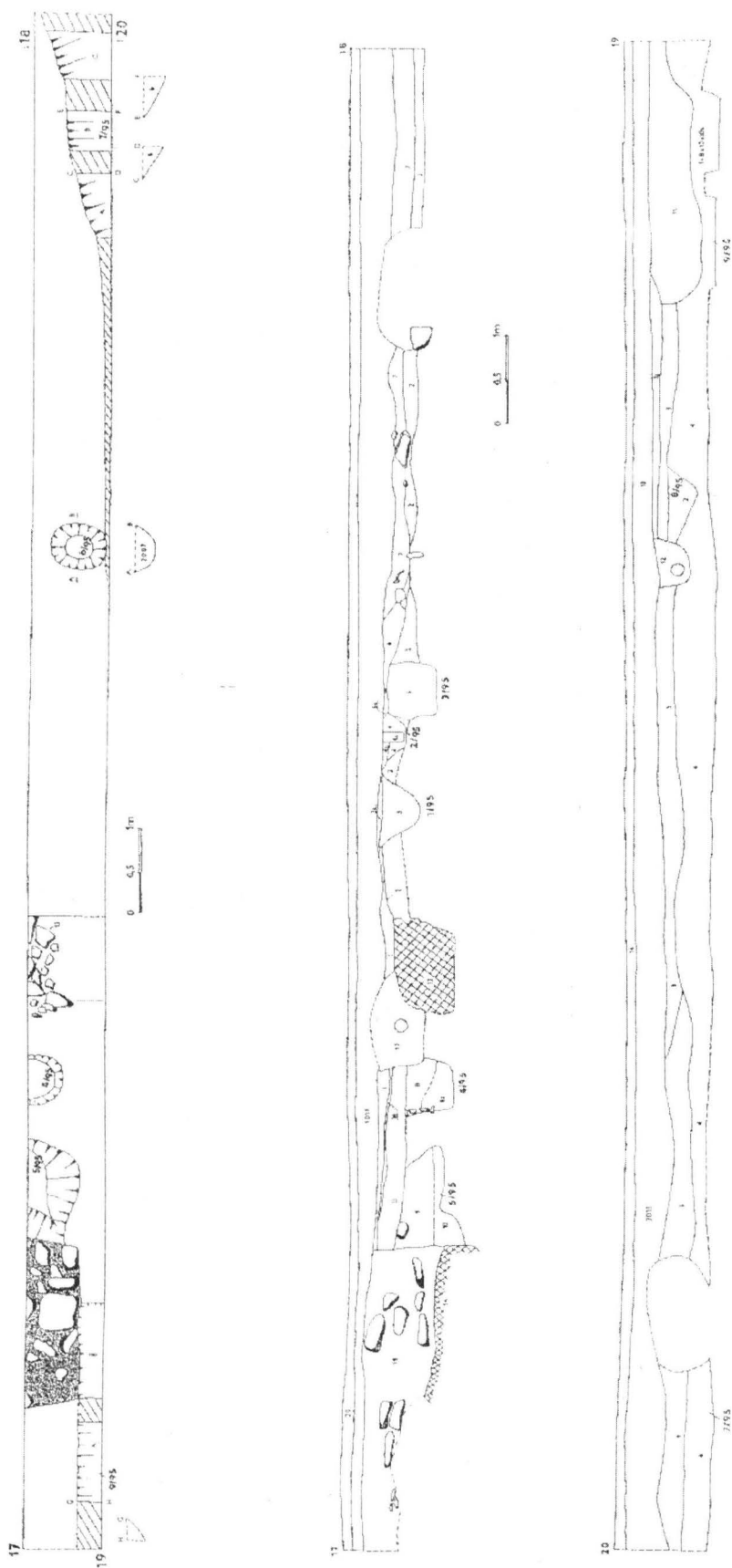
Obr. č. 12 – Sonda 6 (podle Militký 1996)

Obr. č. 13 – Sonda 7 – půdorys (podle Militký 1996)

Obr. č. 14 – Sonda 7 – řezy (podle Militký 1996)

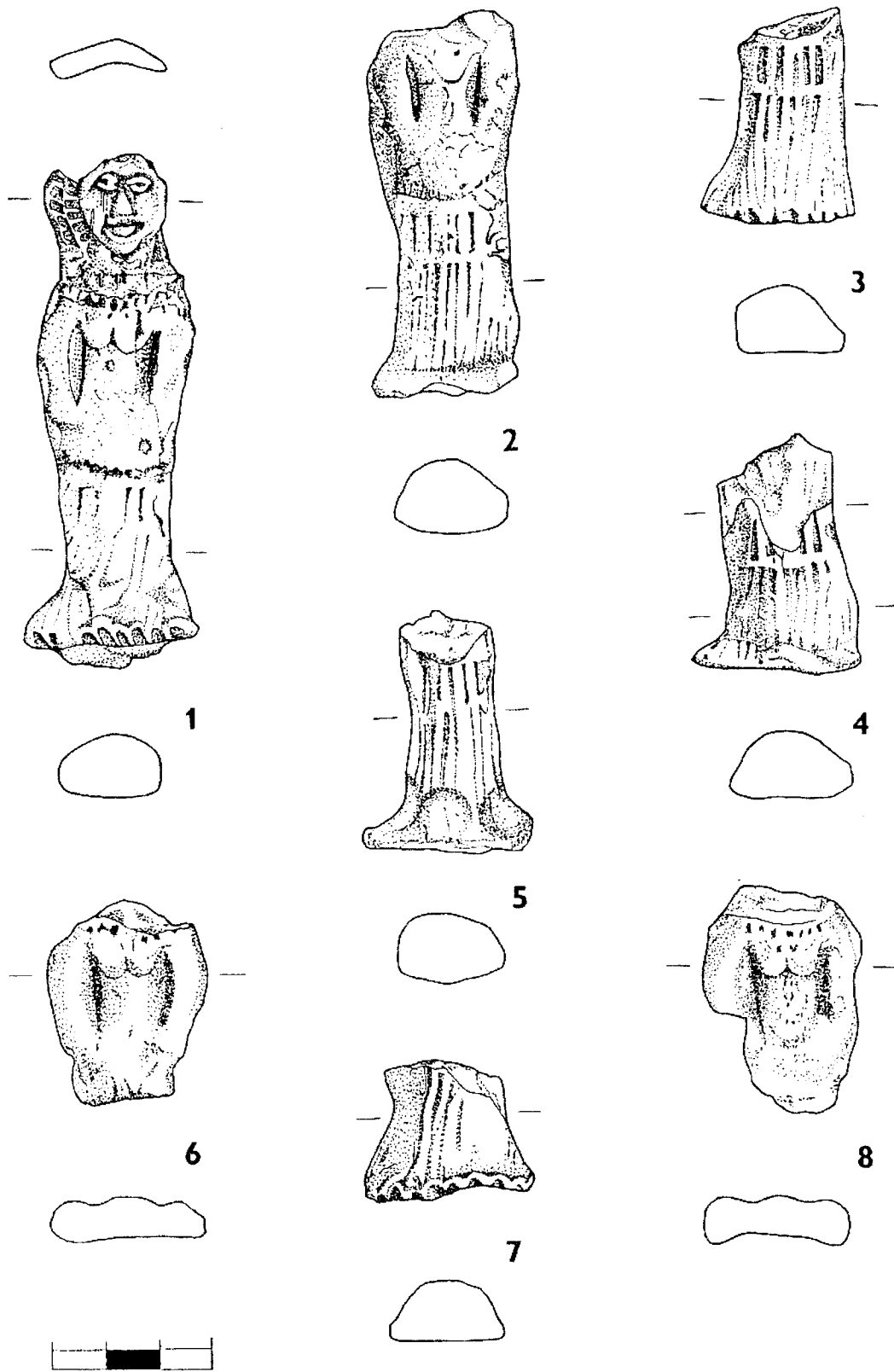

Obr. č. 15 – Dokumentace liniového výkopu (podle Militký 1996)

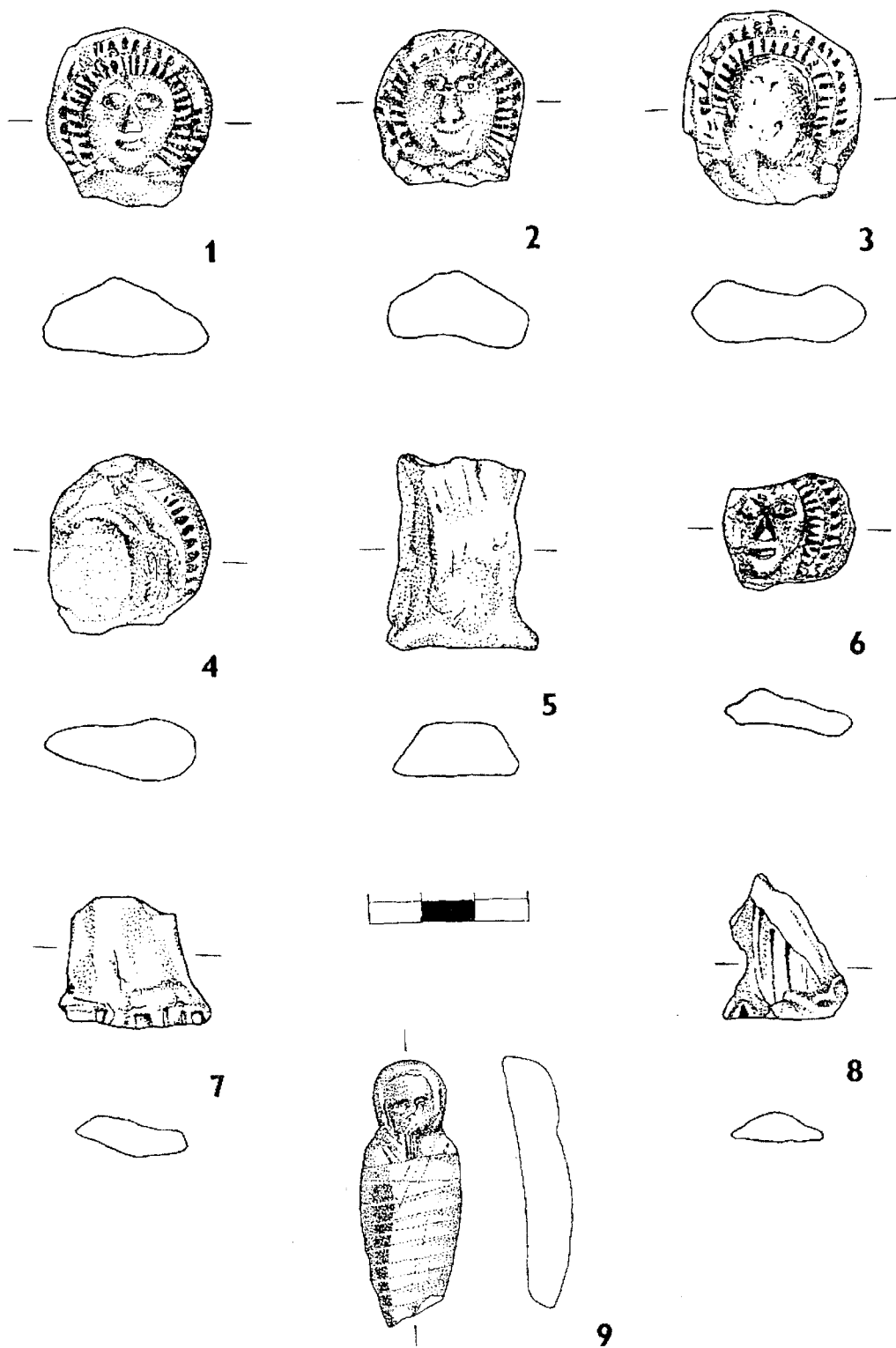

Obr. č. 16 – Keramické plastiky (podle Militký – Pletzer – Thoma 2006, str. 437
(obr.)

Obr. č. 17 – Kresba ilustrující keramických plastik (vzrostla Petra Tůčková)

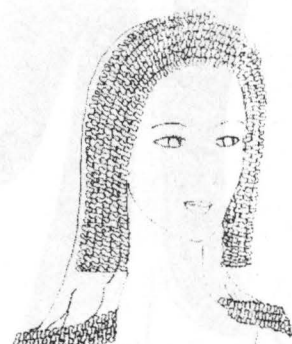
Obr. č. 17 – Kresebná dokumentace keramických plastik (kreslila Petra Týlešová)

Obr. č. 18 – Kresebná dokumentace keramických plastik (kreslila Petra Týlešová)

Typ 1

Typ 2

Typ 3

Obr. č. 19 – Typy kruselerů (podle Grönke – Weinlich 1998)

Obr. č. 20 – Dobové znázornění kruseleru – Velislavova bible

Obr. č. 21 - Dobové znázornění kruseleru – Velislavova bible

Obr. č. 22 – Busta Elišky Přemyslovny z dolního triforia katedrály sv. Víta v Praze

IOHANNES

Obr. č. 23 – Majuskulní nápis z okraje zásobnice (podle Švehla 1901, str. 20, obr. 4)

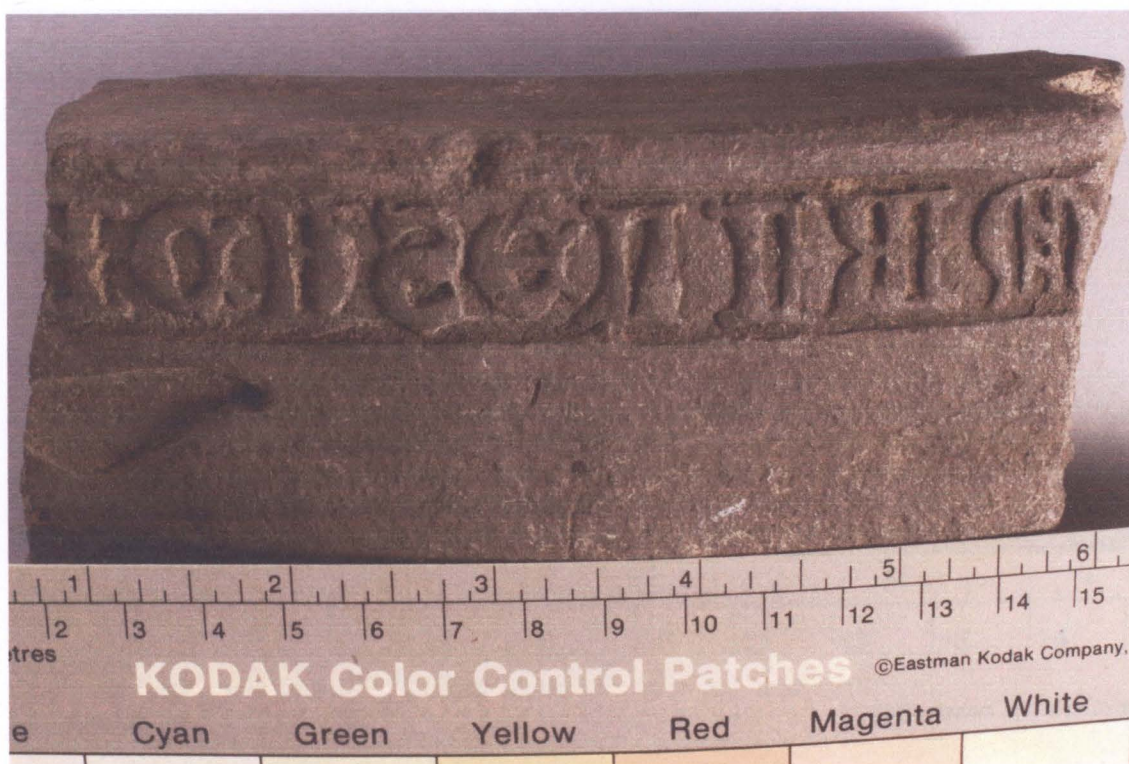
Obr. č. 23 – Okraj tuhové zásobnice ze Sazimova Ústí

Obr. č. 24 – Okraj tuhové zásobnice z výzkumu v Českých Budějovicích

Obr. č. 25 – Detail nápisu ze Sezimova Ústí

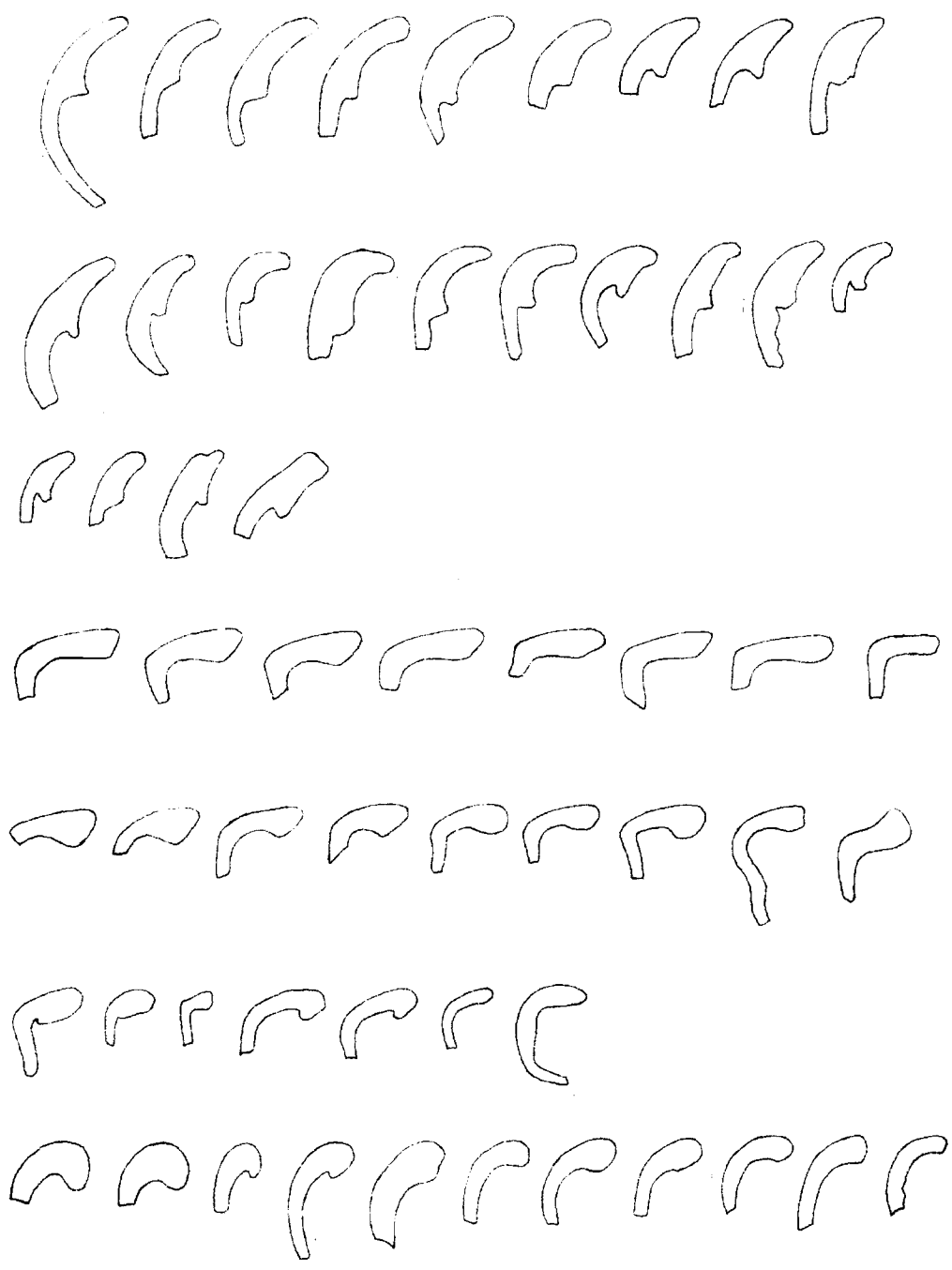
Obr. č. 25 – Okraj tuhové zásobnice ze Sezimova Ústí

Obr. č. 26 – Detail nápisu ze Sezimova Ústí

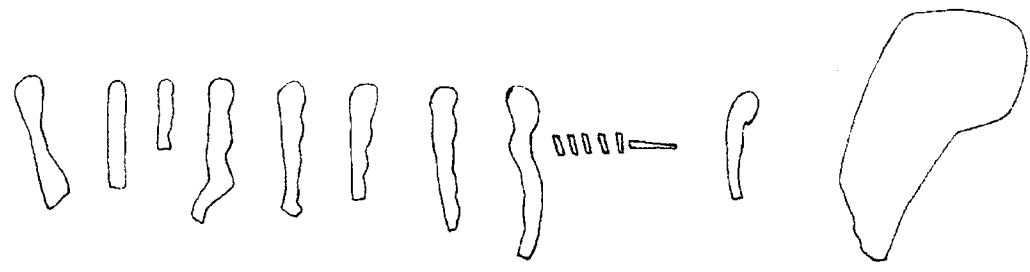
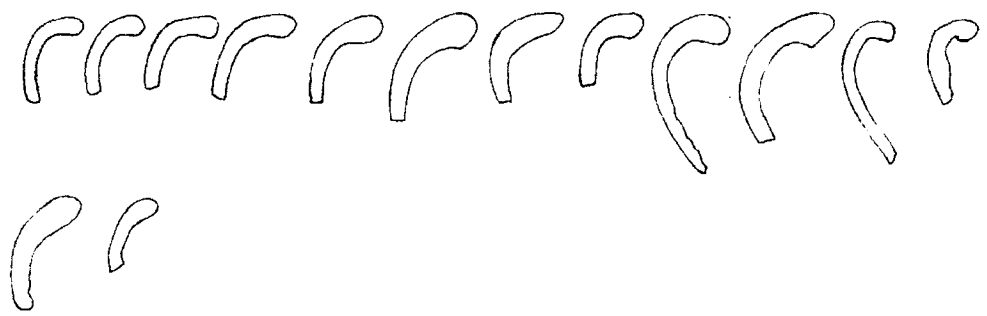
Obr. č. 27 – Detail nápisu z Českých Budějovic

Sonda 4, kontext č. 4002

Tab. I

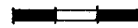

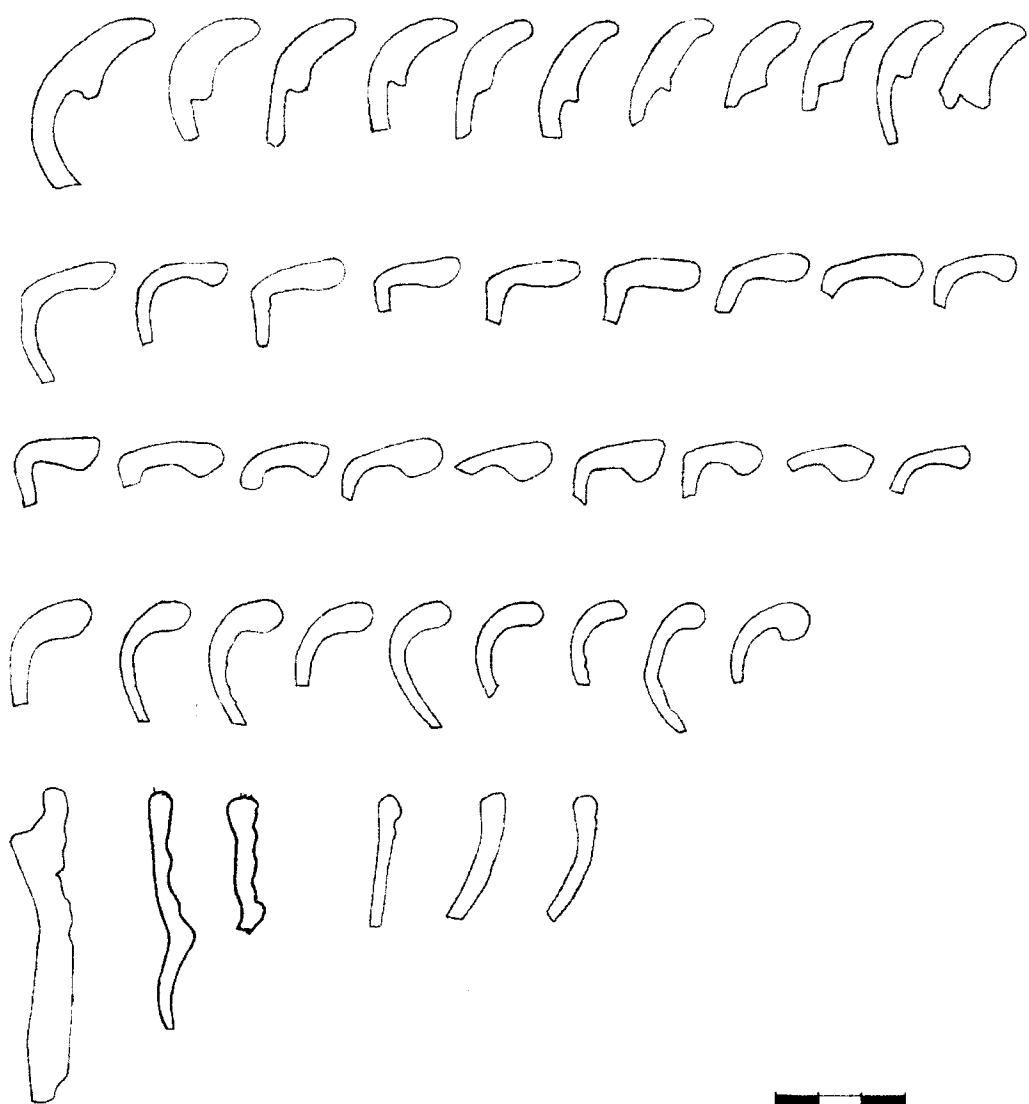

Sonda 4, kontext č. 4002

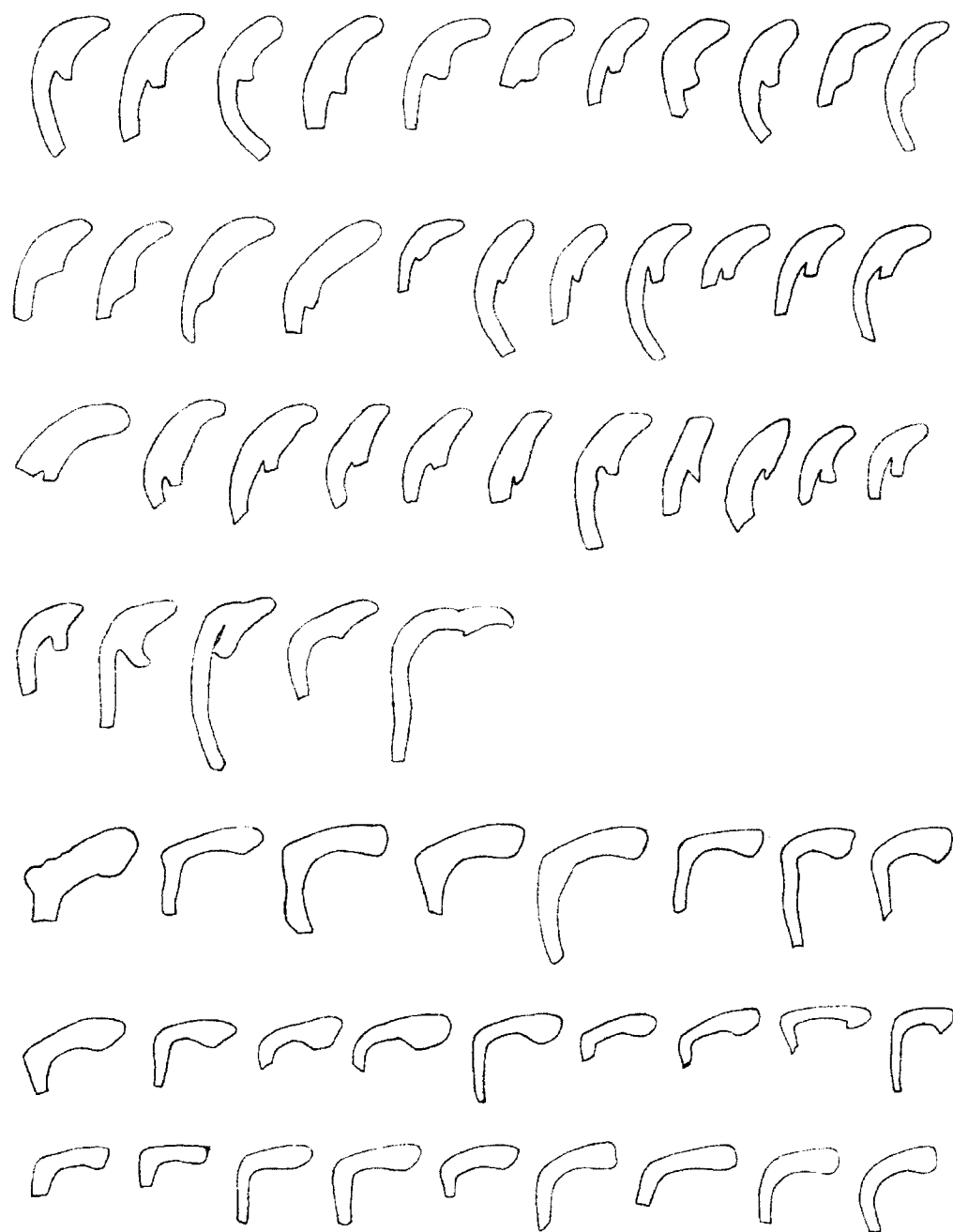
Sonda 4, kontext č. 4006

Sonda 5, kontext č. 5001

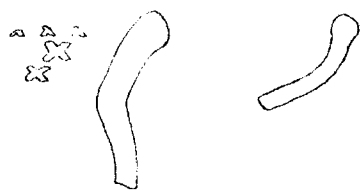
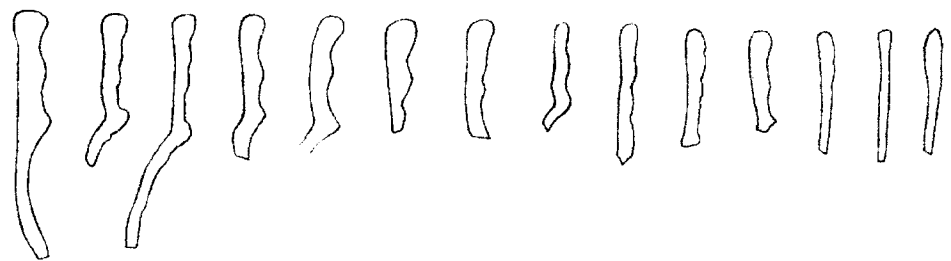
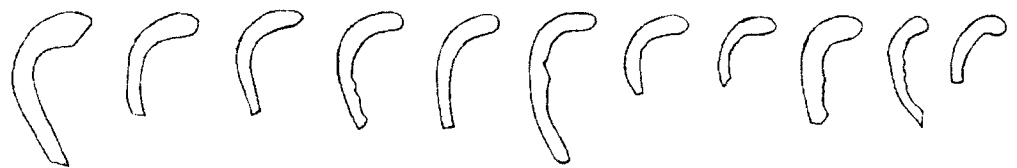
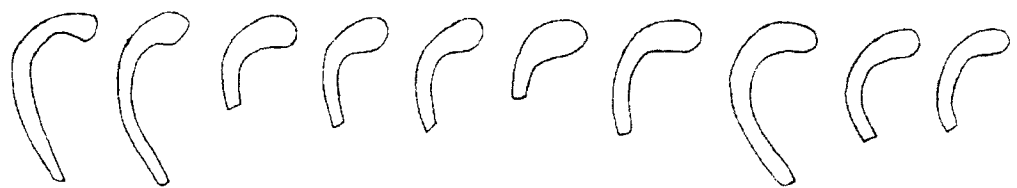
Tab. III

Sonda 5. kontext č. 5002

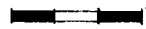
Tab. IV

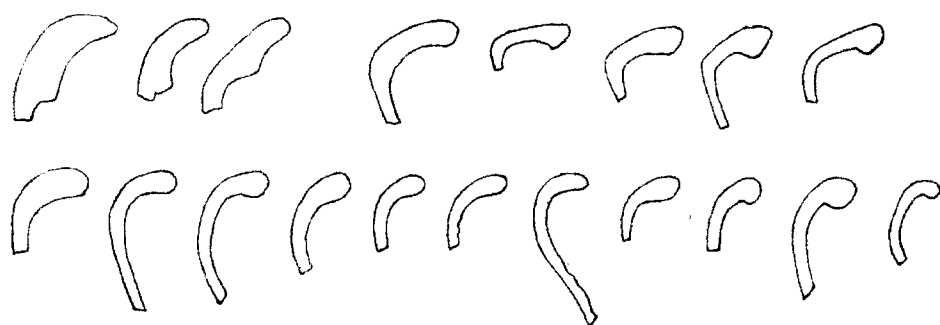
Sonda 5, kontekst č. 5002

Tab. V

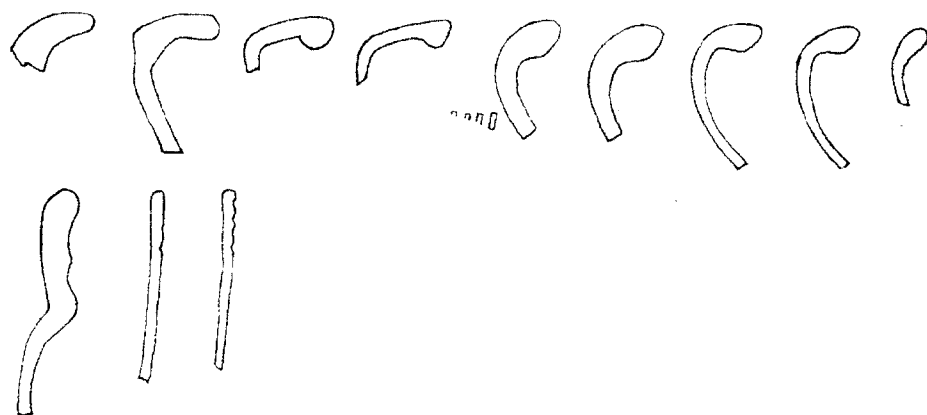

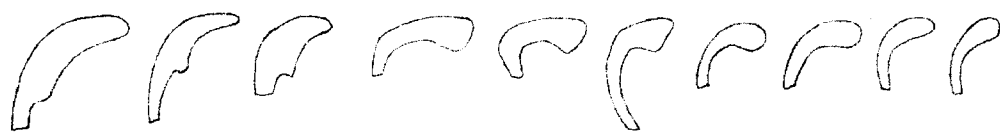
Sonda 5, kontext č. 5002 A

Sonda 5, kontext č. 5003

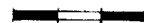

Sonda 5, kontext č. 5005

Sonda 5, kontext č. 5006

Tab. VI

Sonda 5, kontext č. 5006

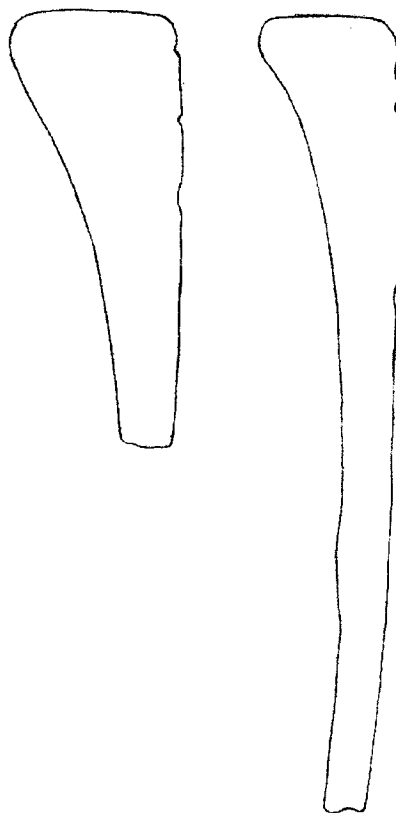
Sonda 5, kontext č. 5007

Sonda 5, kontext č. 5008

Sonda 5, kontext č. 6008

Okraje tuhových zásobnic ze Sezimova Ústí a Č. Budějovic

- sonda 5, kontext č. 5002

